

U povodu knjige: Ivo GOLDSTEIN, *Hrvatska 1918 - 2008.*, Europapress holding, Novi liber, Zagreb 2008., 931 str. – osvrt na poglavlja: 48. “Rasap i slom NDH, Bleiburg i Križni put”, 49. “Obračun s narodnim neprijateljem” i 50. “Ratni i demografski gubici”

Po opsegu ljudskih stradanja i žrtava, a i dalekosežnim posljedicama, slučaj Bleiburg i sudbina folksdojčera ogledni su primjeri partizanske i komunističke represije i zločina odnosno kako to neki nazivaju “obračuna s narodnim neprijateljem” potkraj Drugoga svjetskog rata i u neposrednom poraću. Iako o tim događajima postoji mnogobrojna literatura i arhivsko gradivo, niz je otvorenih pitanja i protupitanja o kojima opsežne prikaze i tumačenja donosi i povjesničar Ivo Goldstein u najnovijoj sintezi suvremene hrvatske povijesti, naslovljenoj *Hrvatska 1918 - 2008.*

*

Prema navodima jugoslavenske vojne historiografije u završnim borbama i ranijim operacijama tijekom završne ofenzive 1945., Jugoslavenska armija je nanijela njemačkim i raznim “domaćim” protukomunističkim snagama velike gubitke od preko 100.000 mrtvih i oko 340.000 zarobljenih, što znači da se u Austriju uspjelo probiti nešto više od 240.000 njemačkih i drugih vojnika. U nanošenju gubitaka neprijatelju najdjelotvornija je bila Treća armija (25.000 mrtvih i preko 100.000 zarobljenih) i Četvrta armija (25.664 mrtvih i 52.260 zarobljenih) koje su djelovale na krilima bojišta. Od oko 340.000 zarobljenih, 221.287 bili su njemački vojnici, a oko 120.000 pripadnici Oružanih snaga NDH (ustaše i domobrani), srpski i crnogorski četnici i drugi.¹

Ministar narodne obrane i vrhovni zapovjednik JA, maršal Josip Broz Tito, obavijestio je 14. svibnja 1945. Glavni štab Slovenije da je naredio štabovima Prve, Druge, Treće i Četvrte JA da predaju ratne zarobljenike glavnim štabovima Slovenije i Hrvatske i zatražio je od Glavnog štaba Slovenije da dostavi točan broj ratnih zarobljenika. Naredbu štabovima armija da dostave podatke o brojnom stanju ratnih zarobljenika J. Broz Tito je dostavio sljedećeg dana.² Dakle, J. Broz Tito je o broju ratnih zarobljenika bio ili, pak, trebao biti pravovremeno izviješten.

J. Broz Tito je 15. svibnja 1945. pohvalio jedinice Treće JA, koje su “brzim i energičnim nadiranjem” [...] “presjekle odstupnicu ostacima njemačkih i ustaško-četničkih bandi i zaokruživši ih na području Slovenj-Gradec - Guštanj - Pliberk [Bleiburg]

¹ Mladenko COLIĆ, *Pregled operacija na jugoslovenskom ratištu*, Beograd, 1988., 401.

² Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana, II, fasc. 41/III, Depeši vrhovnoga komandanta JA Josipa Broza - Tita GŠ NOV (JA) Slovenije z dne 14. 5. 1945.; Josip BROZ TITO, *Sabrana djela*, Tom dvadeset osmi, 1. maj – 6. jul 1945., Beograd, 1988., 43., 198.

- Dravograd, poslije trodnevnih žestokih borbi razbile ih i prisilile na kapitulaciju.”³ U izvješću vrhovnom zapovjedniku JA, J. Brozu Titu, zapovjednik Treće armije Kosta Nađ naglašava da je “domaćim izdajnicima, četnicima i naročito ustašama, zadan odlučujući smrtni udarac i tako im onemogućeno da izbegnu zasluženu kaznu za zločina i nedela koja su ti izrodi počinili našim narodima.”⁴ Jedinice Treće JA, pod zapovjedništvom general-lajtnanta Koste Nađa, pukovnika Branka Petričevića, političkog komesara i pukovnika Vukašina Subotića, načelnika štaba, koje su u završnim borbama u Sloveniji zarobile oko 100.000 neprijateljskih vojnika, najodgovornije su za postupanje prema zarobljenicima u Koruškoj i Štajerskoj.⁵

Uz to, Kabinet maršala Jugoslavije izvjestio je 17. svibnja 1945. predstojnika britanske vojne delegacije da je J. Broz Tito primio depešu feldmaršala Harolda Aleksandera, zapovjednika savezničkih snaga u Sredozemlju, od 16. svibnja 1945., o predaji 200.000 “Jugoslavena” u Austriji, uz napomenu: “pomenutih 200.000 preuzeće Štab III armije kome su izdate potrebne instrukcije.”⁶

Unatoč u literaturi često navođenim zapovijedima vrhovnog zapovjednika NOV i POJ/JA i generalnog sekretara Komunističke partije Jugoslavije, J. Broza Tita, primjericice: od 8. studenoga 1941. “Pod pretnjom kazne smrti zabranjuje se odgovarati na [te] zločine sličnim protumerama koje nisu dozvoljene u partizanskim redovima”⁷, od 6. prosinca 1944. da “Sa svim zarobljenicima ima [se] postupati po međunarodnom pravu. Za svako odstupanje od ovoga i kršenja mojih naređenja najstrože ću postupati”⁸, te posebice od 14. svibnja 1945., da se poduzmu “najenergičnije mjere da se po svaku cijenu spriječi ubijanje ratnih zarobljenika i uhapšenika od strane jedinica, pojedinih organa i pojedinaca”⁹, mnogobrojni događaji i dokumenti potvrđuju da je ubijanje ratnih zarobljenika tijekom, potkraj i neposredno nakon Drugoga svjetskog rata bilo uobičajeno i nekažnjavano.

U historiografiji su objavljeni mnogobrojni navodi, podaci i dokumenti o tome kako su postrojbe Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije/Jugoslavenske armije djelovale i odnosile se prema zarobljenim neprijateljskim vojnicima

³ *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda*, tom II, knj. 1, Beograd, 1949., 637.; J. BROZ TITO, *Sabrana djela*, Tom dvadeset osmi, 1. maj – 6. jul 1945., 46. - 47.

⁴ Jovo POPOVIĆ, *Druže Tito rat je završen 15. maja 16,00 na Dravi Kosta Nađ*, Beograd, 1985., 196.

⁵ Miro SIMČIĆ, *Tito bez maske*, Zagreb, 2008., 284. - 285.

⁶ Arhiv Josipa Broza Tita, Beograd, Kabinet maršala Jugoslavije – II-9-d/4.; Anđelko MIJATOVIĆ (ur.), *Međunarodni znanstveni skup “Bleiburg 1945 - 1995”*. Zbornik radova, Zagreb, 1997., 154.; Zdravko DIZDAR, Vladimir GEIGER, Milan POJIĆ, Mate RUPIC (prir.), *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. - 1946. Dokumenti*, Slavonski Brod, 2005., Zagreb, 2009., 116.

⁷ Josip BROZ TITO, *Vojna djela*, I, 1941 - 1945, Beograd, 1961., 44.

⁸ J. BROZ TITO, *Vojna djela*, I, 1941 - 1945, 289.

⁹ Arhiv Vojnoistorijskog instituta, Beograd, Arhiva NOB, kut. 258A, br. reg. 9-22/10; Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana, II, fasc. 41/III, Depeši vrhovnega komandanta JA Josipa Broza - Tita GŠ NOV (JA) Slovenije z dne 14. 5. 1945.; J. BROZ TITO, *Sabrana djela*, Tom dvadeset osmi, 1. maj – 6. jul 1945., 43.

ma i civilima, posebice potkraj Drugoga svjetskog rata, a i u neposrednom poraću.¹⁰ Poimenične, pak, podatke o ljudskim gubicima Hrvata, ali i drugih, tijekom i posebice potkraj Drugoga svjetskog rata i u neposrednom poraću donose mnogobrojni žrtvoslovi, i slična izdanja, koji popisuju stradale i žrtve iz različitih područja Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Uz sve nepotpunosti i pogreške, navode koje ovi prilozi donose o poginulim, ubijenim i od posljedica ranjavanja i bolesti umrlim osobama, o tisućama odnosno desecima tisuća stradalih, posebice na “križnom putu” i u poslijeratnim logorima teško je osporavati.¹¹

U mnogobrojnoj literaturi o Bleiburgu i “križnom putu”, koja donosi različite procjene i navode, broj stradalih i žrtava kreće se u rasponu od oko pedeset tisuća do pola milijuna poginulih i pobijenih zarobljenih ustaša, domobrana i civilnog stanovništva NDH.¹² Ukupni gubici vezani uz pojam Bleiburg mogli bi, prema utemeljenim procjenama, iznositi najmanje oko 70.000 do 80.000, a gubici Hrvata oko 50.000 do 55.000.¹³

Goldstein je mišljenja da je postojala načelna suglasnost J. Broza Tita da se taj “obračun” dogodi, “ali ne na tako žestok način i u takvu obimu”.¹⁴ Goldstein, naime,

¹⁰ Usp. primjerice: Jera VODUŠEK STARIČ, *Prevzem oblasti 1944 - 1946*, Ljubljana, 1992. ili hrvatsko izdanje: Jera VODUŠEK STARIČ, *Kako su komunisti osvojili vlast 1944. - 1946.*, Zagreb, 2006.; Lovro ŠTURM (ur.), *Brez milosti. Ranjeni, invalidni in bolni povojni ujetniki na Slovenskem*, Ljubljana, 2000.; Mitja FERENC, *Prikrito in očem zakrito. Prikrita grobišča 60 let po koncu druge svetovne vojne*, Celje, 2005.; Mitja FERENC, Želimir KUŽATKO, *Prikrivena grobišta Hrvata u Republici Sloveniji/Prikrita grobišča Hrvatov v Republici Sloveniji/Hidden Croatian Mass Graves in the Republic of Slovenia*, Zagreb, 2007.; Josip JURČEVIĆ, *Bleiburg. Jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima*, Zagreb, 2005.; Srđan CVETKOVIĆ, *Između srpa i čekića. Represija u Srbiji 1944 - 1953.*, Beograd, 2006.; Momčilo MITROVIĆ, *Srpska nacionalna čast pred zakonom 1945.*, Beograd, 2007.; Michael PORTMANN, *Die kommunistische Revolution in der Vojvodina 1944 - 1952. Politik, Gesellschaft, Wirtschaft, Kultur*, Wien, 2008.; Milko MIKOLA (zbral in uredil), *Dokumenti in pričevanja o povojnih delovnih taboriščih v Sloveniji*, Ljubljana, 2006.; Milko MIKOLA (zbral in uredil), *Dokumenti in pričevanja o povojnih koncentracijskih taboriščih v Sloveniji. Koncentracijska taborišča Strnišče, Hrastovec, Brestrnica in Filovci*, Ljubljana, 2007.; Zdravko DIZDAR, Vladimir GEIGER, Milan POJIĆ, Mate RUPIC (prir.), *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. - 1946. Dokumenti*, Slavonski Brod, 2005., Zagreb, 2009.; Vladimir GEIGER (prir.), *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. - 1946. Dokumenti. Slavonija, Srijem i Baranja*, Slavonski Brod, 2006.; Vladimir GEIGER, Mate RUPIC, Mario KEVO, Egon KRALJEVIĆ, Zvonimir DESPOT (prir.), *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. - 1946. Dokumenti. Zagreb i središnja Hrvatska*, Slavonski Brod - Zagreb, 2008. i tamo navedeni izvori i literatura.

¹¹ Usp. Vladimir GEIGER, “Osvrt na važnije žrtvoslove o Drugom svjetskom ratu i poraću objavljene u Republici Hrvatskoj 1991. - 2004. godine”, *Dijalog povjesničara - istoričara*, 9, Zagreb, 2005., 621. - 639.; Vladimir GEIGER, “O zborniku *Bleiburg i Križni put* Saveza antifašističkih boraca i antifašista Republike Hrvatske, Zagreb, 2007.”, *Časopis za suvremenu povijest*, god. 39, br. 3, Zagreb, 2007., 811. - 812. (bilj. 5.) i tamo navedena literatura.

¹² Usp. Martina GRAHEK RAVANČIĆ, *Bleiburg i Križni put u historiografiji, publicistici i memoarskoj literaturi*, Magistarski rad, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2006., 148. - 159. i tamo navedeni izvori i literatura.

¹³ Bogoljub KOČOVIĆ, *Žrtve Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji*, London, 1985., Sarajevo, 1990.; Vladimir ŽERJAVIĆ, *Gubici stanovništva Jugoslavije u Drugom svjetskom ratu*, Zagreb, 1989.

¹⁴ Ivo GOLDSTEIN, “Povijesne okolnosti Bleiburga i Križnog puta”, u: Juraj Hrženjak (gl. ur.), *Bleiburg i Križni put*. Zbornik radova, Zagreb, 2007., 37.

ustvrđuje da “Josip Broz Tito nije naredio ubijanje, ali je, po svemu sudeći, znao da bi se ono moglo dogoditi. Nizom naredbi pokušao je to spriječiti, ali nije uspio”.¹⁵ Uz pozivanje da postoje podaci o suprotstavljanju J. Broza Tita nasilju, Goldstein tvrdi da “njegova upozorenja nisu bila dovoljno stroga.”¹⁶

Prema Goldsteinu, među mogućim motivima za naredbu J. Broza Tita od 14. svibnja 1945., očigledno je da “nijedan kompetentni vojskovođa ne podnosi da mu vojska čini svojevoljne masovne ispade, mimo zapovjednog sustava i bez izričite naredbe.”¹⁷ Goldstein objašnjava i da naredba J. Broza Tita od 14. svibnja da se poduzmu “naje-njergičnije mjere da se po svaku cijenu spriječi ubijanje ratnih zarobljenika i uhapšenika od strane jedinica, pojedinih organa i pojedinaca”, međutim “nije bila jako oštro formulirana: ne traži se odgovornost za počinjeno, ne preciziraju se kazne za nove prekršitelje.”¹⁸ No, kompetentnom vojskovođi vojska ne čini “svojevoljne masovne ispade, mimo zapovjednog sustava i bez izričite naredbe”. Nedvojbeno je kako nazivamo takvu vojsku i takve postupke. Ako je, pak, J. Broz Tito bio kompetentan vojskovođa, tada su masovne likvidacije zarobljenika bile dio sustava i izričite naredbe.

Prema Goldsteinu, J. Broz Tito je “imao nekih dvojbi kad su mu poslije njegove naredbe od 14. svibnja stizali izvještaji o ponovnom ubijanju zarobljenika”, te navodno “nije odobravao što se dogodilo, pogotovo jer se otelo kontroli i preraslo u anarhiju, pa je tražio izvještaje i razjašnjenja, ali i ‘opravdanja i razumijevanje’ za osvetnički gnjev protiv ‘bandi’ koje i poslije završetka rata još ratuju i nanose gubitke ‘našim ljudima’”.¹⁹ No, moramo se upitati kada je to J. Broz Tito negodovao odnosno od koga je “tražio izvještaje i razjašnjenja”, i osim navodnih “vjerodostojnih svjedoka”, koji to izvještaji potvrđuju izrečenu tvrdnju? Osim toga, negoduje netko tko trpi od jačega, a ne vrhovni zapovjednik na postupke podređenih!

Mnogobrojni događaji i dokumenti pokazuju da je očita razlika između propisana i činjenoga. Zapovijedi J. Broza Tita o postupanju sa zarobljenicima najvjerojatnije su bile samo za “javnu” i “vanjsku” uporabu. Uostalom, objašnjavajući odnos J. Broza Tita prema ratnim zarobljenicima tijekom Drugoga svjetskog rata, i posebice u svibnju 1945., Goldstein ustvrđuje da je J. Broz Tito znao za strijeljanja ratnih zarobljenika, a da je stajalište o likvidacijama promijenio “isključivo iz činjenice da zbog njih saveznici ‘protestuju’”.²⁰

J. Broz Tito nije *mogao* spriječiti masovne likvidacije zarobljenika, naprosto jer je takav način bio dio njegova idejno-političkog sustava, totalitarnog svjetonazora. Nemoguće je da J. Broz Tito nije znao za masovne likvidacije zarobljenika, odnosno da s

¹⁵ Ivo GOLDSTEIN, “Tito je htio spriječiti smrt 50.000 Hrvata”, *Globus* (Zagreb), 23. 5. 2008., 26.

¹⁶ Ivo GOLDSTEIN, “Josip Broz Tito – između skrupuloznoga historiografskog istraživanja i političke manipulacije”, *Dijalog povjesničara - istoričara*, 6, Zagreb, 2002., 320.; Ivo GOLDSTEIN, “Značenje godine 1945. u hrvatskoj povijesti i osvetnički gnjev”, u: Nada Kisić Kolanović, Mario Jareb, Katarina Spehnyak (ur.), *1945. – razdjelnica hrvatske povijesti*, Zagreb, 2006., 72.; Ivo GOLDSTEIN, *Hrvatska 1918 - 2008.*, Zagreb, 2008., 359.

¹⁷ I. GOLDSTEIN, *Hrvatska 1918 - 2008.*, 359.

¹⁸ I. GOLDSTEIN, *Hrvatska 1918 - 2008.*, 359.

¹⁹ I. GOLDSTEIN, *Hrvatska 1918 - 2008.*, 371. Usp. Miljenko JERGOVIĆ, “Intervju sa Slavkom Goldsteinom. ‘Tito je bio vođa zavjere šutnje o Bleiburgu’”, *Jutarnji list* (Zagreb), 11. 9. 2007., 14.

²⁰ I. GOLDSTEIN, “Povijesne okolnosti Bleiburga i Križnog puta”, 37.

njima nije bio suglasan i da nije izdao izravno naređenje, imajući u vidu način odlučivanja u KP Jugoslavije i Jugoslavenskoj armiji.²¹ Inicijative za sve naloge i mjere, za čije su izvršenje bila zadužena niža tijela, polazile su u Jugoslaviji, kao i u SSSR-u, od generalnog sekretara KP i Politbiroa. J. Broz Tito je imao središnju i neprijepornu vlast odlučivanja, i u političkim i u vojnim pitanjima.²²

KP Jugoslavije služila se tijekom Drugoga svjetskog rata i u poraću radom posebnih službi i jedinica NOV i POJ/JA, organa KP Jugoslavije i organa unutarnjih poslova, posebice Odjeljenja za zaštitu naroda i Korpusa narodne obrane Jugoslavije, koje su pri organizaciji i izvođenju represije i zločina imali presudnu ulogu. Nije nevažna činjenica da je načelnik OZN-e za Jugoslaviju u operativnoj djelatnosti bio podčinjen vrhovnom zapovjedniku NOV i POJ/JA i predsjedniku NKOJ-a, J. Brozu Titu, kao i da je KNOJ, preko načelnika OZN-e Povjereništva za narodnu obranu NKOJ-a bio neposredno podčinjen povjereniku za Narodnu obranu NKOJ-a, opet utjelovljenom u J. Brozu Titu.²³

Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača napominje svim podređenim tijelima 1. rujna 1944. da za "zločine treba da odgovara samo onaj, koji je taj zločin počinio ili pomogao", te da "nevine sud narodni neće i ne može kažnjavati", jer "naša narodna vlast je pravedna".²⁴ No, bez obzira na ovakve formalne fraze, "revolucionarna pravda" prema poraženima i neprijateljima često je u Jugoslaviji, kako to inače i biva u revolucijama, bila istovjetna s najobičnijom odmazdom. Javni tužitelj FD Hrvatske iznosi 14. srpnja 1945. javnom tužitelju DF Jugoslavije niz teškoća nastalih, uz ostalo, i samovoljom JA, OZN-e, Narodne milicije i raznih tijela "narodnih" vlasti, koji su "u danima velikih zarobljavanja, a i poslije, naredjivali i dopuštali ubijanje bez suda, javno ili čak po nekim neodgovornim elementima nevine ljude, ubijene ostavljali skoro nezakopane i sl. [...]"²⁵

Tadašnje ozračje i razvoj događaja ostavili su, pak, dosta slobode i prostora pojedincima na zapovjednim mjestima, zasigurno ne bez znanja najviših vojnih i političkih osoba i ustanova, kako bi se što prije obračunali s mnogim protivnicima i neistomišljenicima novog sustava. Pri provođenju masovnih zločina i represalija nad neprijateljima ili pretpostavljenim neprijateljima jugoslavenske komuniste, odnosno zapovjednu partizansku hijerarhiju očito nije vodio iracionalni osjećaj mržnje i osvete koliko racionalna težnja uklanjanja svih mogućih protivnika u osvajanju vlasti. Ne treba, pak, odbaciti odmazdu kao motiv, posebno na nižim razinama. Neprijatelje ili pretpostavljene neprijatelje trebalo je ukloniti. Primjerice, izvješćujući o razlozima likvidacije domobranskih časnika i vojnika koji su se odazvali "Posljednjem pozivu" od-

²¹ M. SIMČIĆ, *Tito bez maske*, 285.

²² Jure VUJIĆ, *Trg maršala Tita. Mitovi i realnosti titoizma*, Zagreb, 2007., 212., 215. i tamo navedena literatura.

²³ J. JURČEVIĆ, *Bleiburg. Jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima*, 243., 247. - 250., 280., 282.; Josip JURČEVIĆ, *Crna knjiga komunizma u Hrvatskoj (Zločini jugoslavenskih komunista u Hrvatskoj 1945. godine)*, Zagreb, 2006., 59. - 61. i tamo navedeni izvori.

²⁴ Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 306, OK Virovitica, kut. 699.; V. GEIGER (prir.), *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. - 1946. Dokumenti. Slavonija, Srijem i Baranja*, 65.

²⁵ Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 421, Povjerljivi spisi 1945.; V. GEIGER (prir.), *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. - 1946. Dokumenti. Slavonija, Srijem i Baranja*, 286.

nosno amnestiji J. Broza Tita od 30. kolovoza 1944., Treći odsjek Odjeljenja za zaštitu naroda VI. korpusa NOV i PO Jugoslavije iznosi, 15. siječnja 1945., stajalište da “Bez mnogo skrupula treba likvidirati sve one za koje znamo da su nam neprijatelji i koji će sutra biti protiv nas”.²⁶

Stajalište i odnos NOV i POJ/JA i “narodnih” vlasti, od najviših do najnižih razina, uključujući i J. Broza Tita, prema samovoljnoj represiji i zločinima, na temelju osobnih, političkih ili nacionalnih razloga, proizlazio je i iz ratnog i revolucionarnog ozračja u Jugoslaviji. Nekažnjavanje počinitelja proizlazilo je i iz nemoći vlasti zbog masovnosti takvih djela i velikog broja onih koji su ih činili, ali često i zbog nezainteresiranosti vlasti, jer počinitelji su ipak “naši”, a žrtve su ionako “njihovi”. Naredbodavci i izvršitelji, svjesni nelegalnosti takvih postupaka, nastoje provesti likvidacije “konspirativno”. Iskazane primjedbe na masovne likvidacije viših zapovjedništava odnose se u pravilu na način provođenja, a ne na likvidacije same po sebi odnosno na njihovu osudu.

Prema Goldsteinu, bilo je, posebice na “križnom putu”, “i česte samovolje, osvetništva, pa i pljačke. Bilo je nastojanja da se takve pojave suzbiju, ali nedovoljno energičnih. [...] Međutim, pozivanja na odgovornost bilo je ipak relativno malo, smjenjivanja s položaja i disciplinskih kazni još manje, a strogih kazni jedva da je bilo ili su imale interni karakter i o nima se nije obavještavalo. Priča se da je navodno ipak bilo nekoliko strijeljanih partizana zbog samovoljnih ispada, ali o tome nisu pronađeni nikakvi dokumenti.”²⁷

No, osim samovoljnih ispada pojedinaca, navodnih priča i navodnih dokumenata kojih nema o najstrožem kažnjavanju pojedinih partizana koji su počinili zločine, mnogobrojni događaji, suvremenici i dokumenti svjedoče o masovnim likvidacijama koje su provodile razne postrojbe i ustanove NOV i POJ/JA, prije svega OZN-a i KNOJ, koje se u takvom broju ne bi mogle događati bez naredbi najvišeg rukovodstva ili barem njegova prešutnog odobravanja. Ako su, pak, naredbe J. Broza Tita o sprječavanju zločina nad zarobljenicima, koje je donosio tijekom Drugoga svjetskog rata kršene, a posebno ona od 14. svibnja 1945. upućena štabovima Prve, Druge, Treće i Četvrte JA, da poduzmu “najenergичnije mjere da se po svaku cijenu spriječi ubijanje ratnih zarobljenika i uhapšenika od strane jedinica, pojedinih organa i pojedinaca”, logično bi bilo upitati se zašto nitko zbog toga nije odgovarao. Nameće se odgovor da te naredbe, ako i jesu vjerodostojne, očito nisu sustavno provedene i nisu bile ozbiljne. Naime, očita je razlika između propisanoga i činjenoga.

Goldstein masovne likvidacije zarobljenika u Sloveniji, u svibnju 1945., koje tek u najnovije vrijeme naziva “ratnim zločinom”, a ranije ih je nazivao “zločinom osvete”²⁸, nastoji prikazati kao “programirano selektivno ubijanje popraćeno mjestimičnim in-

²⁶ Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 1491, 2.25.; J. JURČEVIĆ, *Bleiburg. Jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima*, 333.; Z. DIZDAR, V. GEIGER, M. POJIĆ, M. RUPIC (prir.), *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. - 1946. Dokumenti*, 54.; V. GEIGER (prir.), *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. - 1946. Dokumenti. Slavonija, Srijem i Baranja*, 103.

²⁷ I. GOLDSTEIN, *Hrvatska 1918 - 2008.*, 365.; Ivo GOLDSTEIN, “Kriteriji za selekciju i masovne likvidacije”, *Jutarnji list* (Zagreb), 22. 11. 2008., 81.

²⁸ Vladimir GEIGER, “Osvrt na istraživanja i odjeke problematike *Bleiburga* i *Križnog puta* 1945. u Republici Hrvatskoj”, *Dijalog povjesničara - istoričara*, 8, Zagreb, 2004., 423.

dividualnim ispadima”.²⁹ Prema Goldsteinovu objašnjenju, gotovo u psihoanalitičkoj, frojdovskoj maniri, “Represija jugoslavenskih i hrvatskih komunističkih vlasti u prvim poslijeratnim tjednima i mjesecima, u kojoj su Bleiburg i Križni put samo najzamašniji dijelovi, isprepletena je kombinacija pobjedničke vrtoglavice, spontanog i politički inspiriranog osvetništva i smišljenog ‘obračuna s narodnim neprijateljem’ koji izvire iz staljinističke ideologije i njenih zasada o ‘zaošttravanju klasne borbe’ nakon pobjede revolucije. Rezultat je inačica dugovječne *Vae victis* (jao pobijedenima) tradicije, natopljena oporim plemenskim mentalitetima nekih naših krajeva, tolerirana i podstreka-vana fetišizmom ‘principijelne’ revolucionarnosti.”³⁰

Maršal Jugoslavije J. Broz Tito je u govoru održanom u Ljubljani 27. svibnja 1945., a koji je objavljivanjem u *Borbi* od 28. svibnja 1945. imao i šireg odjeka, nedvosmisleno istaknuo što se dogodilo. Goldstein navodi da je J. Broz Tito u Ljubljani “preko svega prešao s dvije rečenice”.³¹ To sugerira slijeganje ramenima, odnosno možda i prihvaćanje sa žaljenjem onoga što se dogodilo, a to ipak nije naglasak u ljubljanskom govoru, koji je dobar pokazatelj koliko se J. Broz Tito koristio rječnikom “kratkog kursa”. Bit ćemo cjepidlake, riječ je o četirima važnim rečenicama: “Što se tiče ovih izdajnika koji su se našli unutar naše zemlje, u svakom narodu posebice – to je stvar prošlosti. Ruka pravde, ruka osvetnica našeg naroda dostigla ih je već ogromnu većinu, a samo manji dio uspio je pobjeći pod krilo pokrovitelja van naše zemlje. Ova manjina nikada više neće da gleda ove naše divne planine, naša cvatuća polja. Ako bi se to dogodilo, onda će to biti vrlo kratkog vijeka”.³² Jasno je da je J. Broz Tito mislio i na izručene, kojima je unaprijed određena sudbina, da je odobravao obračun i masovne likvidacije, te da je istu sudbinu najavljivao onima koji su uspjeli pobjeći, ako se namjeravaju vratiti. U govoru J. Broza Tita ne nazire se nimalo sažaljenja nad sudbinom poraženih ili velikodušnost pobjednika, nego samo konačna odlučnost.³³

Jedan od motiva jugoslavenskih komunista i Jugoslavenske armije u sprečavanju bijega svojih neprijatelja u Austriju, na područja pod savezničkom okupacijom, bila je i osveta. No, svi oni koji poslijeratna “čišćenja” objašnjavaju samo, ili uglavnom, osvetom, navodeći primjere od najdalje do bliže prošlosti, ili ne razumiju ili, pak, ne žele prihvatiti karakter i glavni smisao djelovanja i bitne ciljeve KP Jugoslavije koja je nametnuvši svoj monopol organizirala i vodila NOV i POJ/JA.

Pojave “čišćenja” bilo je i u zapadnoj Europi, ali je ono provođeno sudskim i upravnim mjerama. Dio tih izvansudskih likvidacija u zapadnoj Europi bila su i osvećivanja, do kojih je povremeno dolazilo u prvim danima oslobođanja pojedinih zemalja. No, osnova denacifikacije u demokratskoj Europi bila je da se postupci moraju utemeljiti na pravu i regularnim sudskim postupcima, te da je potrebno na sve načine izbjegavati i sprečavati osvetu. U SSSR-u i u Jugoslaviji taj je proces bio bitno drukčiji jer je masovna ubojstva neposredno poslije rata organizirala i izvela država, a ne osvetoljubivi pojedinci ili skupine.³⁴

²⁹ I. GOLDSTEIN, *Hrvatska 1918 - 2008.*, 364.; I. GOLDSTEIN, “Kriteriji za selekciju i masovne likvidacije”, 80.

³⁰ I. GOLDSTEIN, *Hrvatska 1918 - 2008.*, 369.

³¹ I. GOLDSTEIN, “Povijesne okolnosti Bleiburga i Križnog puta”, 37.; I. GOLDSTEIN, *Hrvatska 1918 - 2008.*, 371.

³² J. BROZ TITO, *Sabrana djela*, Tom dvadeset osmi, 1. maj – 6. jul 1945., 78.

³³ M. SIMČIĆ, *Tito bez maske*, 285. - 286.

³⁴ Jerca VODUŠEK STARIĆ, “Kako se čistila Jugoslavija?”, *Gordogan*, god. II (XXI), br. 4 - 5 (48 - 49), Zagreb, 2004., 37.

Nakon predaje i zarobljavanja u završnim borbama i izručenja na Bleiburgu, kolone ratnih zarobljenih vojnika i civila krenule su na iscrpljujući povratak kroz Sloveniju, prema Hrvatskoj, i dalje. Pripadnici JA, koji su bili u njihovoj pratnji, trebali su ih provoditi uz najveću "opreznost i predostrožnost".³⁵ Koliko je, pak, provođenje zarobljenika bilo bezuvjetno i nespoštedno, svjedoče mnogobrojne masovne grobnice u Sloveniji.³⁶

Procjenjuje se da je u Kočevskom Rogu, jednom od najvećih stratišta u Sloveniji nakon Drugoga svjetskog rata, prvih dana lipnja 1945. ubijeno nekoliko desetaka tisuća zarobljenih i izručenih slovenskih domobrana, hrvatskih domobrana i ustaša, crnogorskih i srpskih četnika. Smaknuća su obavljena pod zapovjedništvom majora Jugoslavenske armije Sime Dubajića, a neposredni počinitelji pripadali su izabranoj četi 11. dalmatinske brigade 26. divizije Četvrte JA.³⁷ Terenska istraživanja protutenkovskog rova u Teznom nedaleko od Maribora, najprije od travnja do lipnja 1999.³⁸, a posebice ona u kolovozu 2007., potvrđuju postojanje masovnih likvidacija ratnih zarobljenika i masovnih grobnica. Prema procjenama istraživačke skupine, to bi moglo biti "najveće poslijeratno gubilište u Europi", u kojemu su od oko 15.000 do 20.000 žrtava većina Hrvati, pripadnici Oružanih snaga NDH.³⁹ I najnovija terenska istraživanja poslijeratnih grobišta iz svibnja 1945. u Sloveniji, primjerice u rudniku Barbarin rov kraj Laškog, provedena u ožujku 2009.⁴⁰, kao i pronalazak novih stratišta iz svibnja

³⁵ Mate RUPIC, Zdravko DIZDAR, "Izvjешća partizanskih jedinica o završnim borbama s hrvatskim oružanim snagama", u: Mirko Valentić (gl. ur.), *Spomenica povodom 50-te obljetnice Bleiburga i Križnog puta 1945. - 1995.*, Zagreb, 1995., 129. - 130., 131.; Z. DIZDAR, V. GEIGER, M. POJIC, M. RUPIC (prir.), *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. - 1946. Dokumenti*, 117. - 118.; Martina GRAHEK RAVANČIĆ, "V kolonah po štirje skozi Slovenijo", *Prispevki za novejšo zgodovino*, letnik XLVIII, št. 2, Ljubljana, 2008., 95.-116.

³⁶ Mitja FERENC, *Prikrito in očem zakrito. Prikrita grobišča 60 let po koncu druge svetovne vojne*, Celje, 2005.; Mitja FERENC, Želimir KUŽATKO, *Prikrivena grobišta Hrvata u Republici Sloveniji/Prikruta grobišča Hrvatov v Republici Sloveniji/Hidden Croatian Mass Graves in the Republic of Slovenia*, Zagreb, 2007.; Jože DEŽMAN (ur.), *Poročilo Komisije Vlade Republike Slovenije za reševanje vprašanj prikritih grobišč 2005 - 2008*, Ljubljana, 2008.

³⁷ Simo Š. DUBAJIĆ, "Kočevski rog", *Ljetopis Srpskog kulturnog društva "Prosvjeta"*, Zagreb, 2006., 89. - 168.; Simo Š. DUBAJIĆ, *Život, greh i kajanje. Ispovedna autobiografska hronika*. Knjiga I. *Od Kistanja do Kočevskog Roga*, Beograd, 2006., 278. - 394. Usp. Borivoj M. KARPANDŽIĆ, *Kočevje. Tito's Bloodiest Crime*, Cleveland, 1965., 1970. ili srpsko izdanje: *Kočevje. Titov najkrvaviji zločin*, Cleveland, 1959., Beograd, 1990.

³⁸ M. FERENC, *Prikrito in očem zakrito. Prikrita grobišča 60 let po koncu druge svetovne vojne*, 47.; M. FERENC, Ž. KUŽATKO, *Prikrivena grobišta Hrvata u Republici Sloveniji/Prikruta grobišča Hrvatov v Republici Sloveniji/Hidden Croatian Mass Graves in the Republic of Slovenia*, 126. - 129.

³⁹ Usp. "Križni put. Slovenci sumnjaju da je u tenkovskom rovu pokopana jezgra hrvatske vojske. Tezno – najveća grobnica Hrvata", *Večernji list* (Zagreb), 10. 8. 2007., 4.; Ivica RADOŠ, "Provjera potvrđena masovna grobnica nedaleko Maribora. Tezno: Istraga groba 20.000 vojnika NDH", *Jutarnji list* (Zagreb), 10. 8. 2007., 2.; (np), "Tezno kod Maribora. Najveća masovna grobnica Hrvata. 8. kolovoza započelo je sondiranje protutenkovskog rova u Teznom", *Hrvatsko slovo* (Zagreb), 17. 8. 2007., 8.; Ivica RADOŠ, "Intervju. Jože Dežman, Predsjednik slovenske Komisije za rješavanje pitanja prikrivenih grobišta. U Teznom imamo bar dvije Srebrenice", *Jutarnji list* (Zagreb), 24. 9. 2007., 8. - 9.

⁴⁰ Usp. Brane PIANO, Matjaž ALBREHT, "Odkop skritega grobišča Huda jama pri Laškem. V rovu sv. Barbare je na stotine žrtve", *Delo* (Ljubljana), 5. 3. 2009., 2.; Vanja MAJETIĆ, "Masovna grobnica. Mjesto pronalaska žrtava obišla slovenska državna tužiteljica. Žrtve su na smaknuće

1945. u Hrvatskoj, primjerice u Ključu Brdovečkom kod Zaprešića, početkom travnja 2009.⁴¹, otkrivaju masovne likvidacije ratnih zarobljenika i nepoštedan i okrutan način izvođenja smaknuća.

Prema svim pokazateljima, koja potvrđuju i najnovija istraživanja i spoznaje, odluka o "čišćenju neprijatelja", naime masovne likvidacije koje su provedene na "križnom putu" i u neposrednom poraću, posve sigurno, donesena je u najvišem jugoslavenskom komunističkom vrhu, odnosno naredba je morala doći od vrhovnog zapovjednika Jugoslavenske armije J. Broza Tita.⁴²

Milovan Đilas je mišljenja da za masovne likvidacije zarobljenika u svibnju 1945. "[...] pismena naredba nije ni postojala. Prema strukturi i hijerarhiji – tako nešto nije mogao izvršiti niko bez odobrenja vrha. Već pre toga se sazđavala atmosfera odmazde i obračuna. Centralni komitet nije to odlučivao. A i da jeste? Bez sumnje bi se CK poveo za autoritetima. Glasanja ni inače nije bilo. [...] Nikada to nismo spominjali ni u CK, ni među sobom. Jednom sam ja u nevezanom razgovoru [...] spomenuo da smo tada preterali, jer da je tu bilo i onih koji su bežali jedino iz ideoloških razloga. Tito je odvratio, odmah, kao na nešto o čemu je odavno stvorio konačni, ako ne i utešni zaključak: Svršiš jednom zauvek!"⁴³

dovedene iz logora", *Vjesnik* (Zagreb), 6. 3. 2009., 12.; Petar GRUBIŠIĆ, "Rudnik užasa. Pokolj se zbio posljednje nedjelje u svibnju 1945.", *Večernji list* (Zagreb), 7. 3. 2009., 6.; Nikola SEVER ŠENI, "Križni put. Izaslanstvo Vlade u Hudoj jami u Sloveniji. 'Hrvatske domobrane ubijali su pijucima'", *Večernji list* (Zagreb), 10. 3. 2009., 8.; Marijan LIPOVAC, "Huda jama. Potpredsjednica Vlade Kosor i ministar Karamarko odali počast žrtvama. Ovo je mjesto jezivog, teško zamislivog zločina", *Vjesnik* (Zagreb), 10. 3. 2009., 4.; Boris OREŠIĆ, "Posljednji krici iz Hude jame. Zločin skrivan 64 godine. U predvorju pakla", *Globus* (Zagreb), 13. 3. 2009., 18. - 23.; Želimir KUŽATKO, "Ratni i poratni zločini: Huda jama kod Laškog. Pakao jugokomunističkog režima!", *Hrvatsko slovo* (Zagreb), 13. 3. 2009., 16.; Nikola SEVER ŠENI, "Križni put. Glavni državni odvjetnici Hrvatske i Slovenije na stratištu u rovu Barbara. U Hudoj Jami 7000 tijela?", *Večernji list* (Zagreb), 21. 3. 2009., 5.

⁴¹ Usp. Marinko BRKIĆ-TOT, Tomislav NOVAK, "Ratni zločini. Nova stratišta istražuje HHO. Otkrivena grobnica s više od 4500 žrtava", *Jutarnji list* (Zagreb), 4. 4. 2009., 10.; M.[arinko] BRKIĆ-TOT, T.[omislav] NOVAK, "Stratište. Sjećanja jedinog svjedoka pokolja kod Ključa, Pavla Kutarčića. 'Rafali, rafali, rafali i vika, zatim čuješ samo tišinu...'", *Jutarnji list* (Zagreb), 5. 4. 2009., 7.; Ivanka TOMA, "Masovna grobnice kod Zaprešića. Mještani sela Ključ Brdovečki na svojim oranicama uz nekadašnje korito Sutle pronašli kosti i ostatke tisuća žrtava partizanskih zločina iz II. svjetskog rata. U tri noći partizani poubijali više od 4000 ljudi", *Večernji list* (Zagreb), 5. 4. 2009., 12. - 13.

⁴² Usp. primjerice: (H), "Zločin u Teznom. Mitja Ferenc, član Komisije slovenske Vlade za istraživanje masovnih grobnica, o najvećem hrvatskom stratištu: Naredbe za masakr morala je doći od Tita", *Jutarnji list* (Zagreb), 14. 9. 2007., 10.; Dražen ČURIĆ, "Povijesna istina. Dr. Mitja Ferenc tvrdi: Tito naredio pokolj Hrvata u Bleiburgu", *Večernji list* (Zagreb), 14. 9. 2007., 10.; Tomislav VUKOVIĆ, "Intervju. Mitja Ferenc, član Komisije slovenske Vlade za istraživanje masovnih grobišta. 'Naredba je morala doći od Josipa Broza Tita'", *Glas Koncila* (Zagreb), 16. 9. 2007., 8. - 9.; Sanja ROMIĆ, "Interview: Dr. Jerca Vodušek - Starič, Slovenska povjesničarka. Tito je tajno naredio Bleiburg", *Globus* (Zagreb), 26. 9. 2008., 42. - 45.; Zvonimir DESPOT, "Prvi javni istup mlade povjesničarke Martine Grahek Ravančić. Bleiburg. Tito je prekršio Haag i Ženevu", *Večernji list* (Zagreb), 28. 9. 2008., 18. - 19.; Tomislav VUKOVIĆ, "Zagreb. Tribina o Bleiburgu i križnom putu. Jugoslavenski je vrh znao za ubojstva", *Glas Koncila* (Zagreb), 25. 1. 2009., 10.; Ivica RADOŠ, "Žrtve. Povjesničarka Jerca Vodušek-Starič 'Za zločine u Hudoj Jami krivac je Tito'", *Jutarnji list* (Zagreb), 11. 3. 2009., 7.

⁴³ Milovan ĐILAS, *Revolucionarni rat*, Beograd, 1990., 433.

Masovne poslijebileiburške likvidacije zarobljenika, jasno je, nisu mogli počinuti usamljeni, pa ni masovni osvetnici, zadojeni mržnjom. U bleiburškom slučaju nije riječ o osobnoj osveti nekoga pijanog Sime Dubajića ili stotina ili tisuća takvih luđaka.⁴⁴ Masovne likvidacije, naime, ne mogu biti eksces. U komunističkom pokretu u razdoblju staljinizma, a takav je bio i jugoslavenski komunistički pokret predvođen J. Brozom Titom tijekom Drugoga svjetskog rata i u neposrednom poraću, “nema (ne) djela posebno kad su masovna, bez odgovarajuće direktive.”⁴⁵

Prema Goldsteinu: “Ideja odgovornosti za ratne zločine, kakva postoji na početku 21. stoljeća, relativno je nova. Povijesna je činjenica kako je odgovornost za ratne zločine sve do najnovijih vremena, bila uvijek predviđena za poražene. Ono što je borcima na pravедnoj strani, na strani onih koji su branili svoj narod i svoj dom, bilo dopušteno i moguće jučer, početkom 21. stoljeća više nije.”⁴⁶ Goldstein je mišljenja da “Titovu odgovornost za počinjene ratne zločine nad zarobljenicima i civilima u svibnju 1945. godine, [...] valja ocjenjivati sukladno ondašnjim prilikama i ondašnjim kriterijima, koji nisu istovjetni današnjim na prijelazu iz 20. u 21. stoljeće.”⁴⁷

Nedvojbeno, Goldstein je u pravu. Povjesničar se mora držati načela da se o povijesnim događanjima sudi prema civilizacijskim standardima vremena u kojem su se i događala. A ti standardi bi trebali u jednakoj mjeri vrijediti za sve sudionike događaja.

Haaške konvencije/deklaracije (o zakonima i običajima rata na kopnu) iz 1899. i 1907. i Ženevske konvencije (o postupanju s ratnim zarobljenicima) iz 1929., a čije su potpisnice bile i Velika Britanija i NDH i DF Jugoslavija, normirale su međunarodno ratno, humanitarno i kazneno pravo.⁴⁸ Prema navedenim konvencijama, odgovornost vodstva NDH u slučaju Bleiburg ponajviše je moralne prirode. Za razliku od toga britanska je odgovornost i moralna i pravna. Izručiti zarobljenike, za koje su bili gotovo sigurni da ih neće štiti odredbe humanitarnog prava, kršenje je Ženevske konvencije. Odgovornost jugoslavenskih snaga, koje su prekršile članak 23. (“Osim zabrana ustanovljenih posebnim konvencijama, naročito je zabranjeno [...] b) ubijati ili ranjavati vjerolomno osobe koje pripadaju neprijateljskom narodu ili vojsci.”)⁴⁹ Haaških pravila o zakonima i običajima rata, te članak 2. (“Ratni zarobljenici su u vlasti neprijateljske Sile, ali ne u vlasti pojedinih osoba ili vojnih jedinica koji su ih zarobili. S njima se mora, u svako doba, postupati čovječno i oni se imaju zaštićivati naročito protiv akta nasilja, protiv uvreda i protiv javne radoznalosti. Represivne mjere prema njima zabranjene su.”)⁵⁰, kao i niz drugih članaka Ženevske konvencije moralnog je, ali prije svega pravnog karaktera.

⁴⁴ Mladen IVEZIĆ, *Titova umjetnost mržnje*, Zagreb, 2001., 303.

⁴⁵ Ivo BANAC, “Antifašizam nije samostojeća ideja”, *Jutarnji list* (Zagreb), 16. 2. 2008., 38.

⁴⁶ I. GOLDSTEIN, *Hrvatska 1918 - 2008.*, 372.

⁴⁷ I. GOLDSTEIN, “Povijesne okolnosti Bleiburga i Križnog puta”, 37. Usp. Dražen CIGLENEČKI, “Ivo Goldstein: Jasenovac je bio genocid, a Bleiburg ratni zločin”, *Novi list* (Rijeka), 14. 9. 2008., 16. - 17.; I. GOLDSTEIN, *Hrvatska 1918 - 2008.*, 365. - 366.; I. GOLDSTEIN, “Kriteriji za selekciju i masovne likvidacije”, 81.

⁴⁸ Usp. Boško PETKOVIĆ, *Međunarodne konvencije o ratnom pravu*, Zagreb, 1992.; Vladan JONČIĆ, *Ratni zarobljenici. Međunarodnopravni status*, Beograd, 2002.

⁴⁹ B. PETKOVIĆ, *Međunarodne konvencije o ratnom pravu*, 35.

⁵⁰ B. PETKOVIĆ, *Međunarodne konvencije o ratnom pravu*, 399.

Ukratko, prema Ženevskoj konvenciji o postupanju s ratnim zarobljenicima iz 1929. koja je, naime, u vrijeme događaja o kojima se ovdje raspravlja bila na snazi, i koje su se trebali pridržavati i pripadnici NOV i POJ/JA, čiji je vrhovni zapovjednik bio J. Broz Tito, silom ili dobrovoljno razoružani protivnik više nije neprijatelj, nego ratni zarobljenik i kao takav mora biti pošteđen. Ratni zarobljenik ne potpada više pod vlast vojnika ili jedinice koja ga je zarobila, nego države čijoj vojsci taj vojnik, odnosno jedinica pripada. Ubiti razoružanog protivnika u ratu nije dopušteno i predstavlja zločin, a svako zlostavljanje znači kukavičluk i barbarstvo.⁵¹

No, Goldstein ima drukčija, "prihvatljivija" objašnjenja: "Pri tome treba uzeti u obzir i radikalnu promjenu kriterija koju je donio Drugi svjetski rat: do poslijeratnih sudskih procesa 1946. termin 'zapovjedna odgovornost' uopće nije postojao, a i današnje poimanje o ratnim zločinima definirano je u međunarodnom pravu tek tijekom posljednjih 60 godina. U tom nastojanju da se pojmovi preciziraju i prodube, nužno je došlo i do shvaćanja da ratni zločin ne čini samo agresor, već ih može počinuti i napadnuta strana, da ni ratovanje na pravednoj strani ni izvojevana pobjeda ne donose automatski i aboliciju za počinjeni zločin."⁵²

U prikazu događaja potkraj Drugoga svjetskog rata i u neposrednom poraću, Goldstein nastoji stvoriti "okvir" za razumijevanje "osvete", koja je kulminirala u svibnju 1945., navodeći da ona nije bila bezrazložna, te da je bila motivirana zločinom koji se počeo događati u travnju 1941. godine. No, postavlja i pitanje je li osveta, odnosno kazna koju su dobili pojedinci i čitave skupine bila primjerena.⁵³

Uz ponavljanje starih, ponekad i modificiranih tvrdnji i objašnjenja u bleiburškom slučaju, Goldstein aktivira i *staro-novu* tezu: "Nema sumnje da su zarobljenici na mnogim mjestima ubijani bez suda i suđenja, individualno i grupno. Doduše, vojska NDH kao vojska nije imala pravo na tretman po Ženevskoj konvenciji iz 1929. godine, jer se od svog osnutka i sve do posljednjih dana nikada nije pridržavala članka 1. ["Ratni zakoni, prava i dužnosti ne primjenjuju se samo na vojsku već i na milicije i dobrovoljačke odrede koji ispunjavaju slijedeće uvjete:"] točke 4 ["da se pri svojim operacijama pridržavaju zakona i običaja rata"], Pravilnika o zakonima i običajima rata na kopnu⁵⁴, koji je sastavni dio i Haške konvencije iz 1907. i Ženevske iz 1929. godine."⁵⁵

Nije mi jasno, ako "vojska NDH kao vojska nije imala pravo na tretman po Ženevskoj konvenciji iz 1929.," kako to tvrdi Goldstein, čemu je onda prema zapovijedi ministra narodne obrane J. Broza Tita 3. svibnja 1945. svim jedinicama JA dostavljena naredba kojom se prema odredbama Ženevske konvencije "detaljno propisuje postupak s ratnim zarobljenicima."⁵⁶

⁵¹ Jovica PATRNOGIĆ, *Priručnik za međunarodno ratno pravo. Zakoni i običaji za rat na kopnu i u vazduhu*, Beograd, 1956., 76.; B. PETKOVIĆ, *Međunarodne konvencije o ratnom pravu*, 399.; Jelena Đ. LOPICIC-JANČIĆ, *Krivičnopravna zaštita ratnih zarobljenika u jugoslovenskom krivičnom pravu*, Beograd, 2005., 250.

⁵² I. GOLDSTEIN, *Hrvatska 1918 - 2008.*, 366.; I. GOLDSTEIN, "Kriteriji za selekciju i masovne likvidacije", 81.

⁵³ I. GOLDSTEIN, "Povijesne okolnosti Bleiburga i Križnog puta", 32. - 33.

⁵⁴ B. PETKOVIĆ, *Međunarodne konvencije o ratnom pravu*, 32.

⁵⁵ I. GOLDSTEIN, *Hrvatska 1918 - 2008.*, 365.; I. GOLDSTEIN, "Kriteriji za selekciju i masovne likvidacije", 81.

⁵⁶ I. GOLDSTEIN, "Josip Broz Tito – između skrupuloznoga historiografskog istraživanja i političke manipulacije", 321.; I. GOLDSTEIN, "Značenje godine 1945. u hrvatskoj povijesti i osvetnički gnjev", 71.; I. GOLDSTEIN, *Hrvatska 1918 - 2008.*, 370. - 371.

Nasuprot ovakvoj Goldsteinovoj osebujujnoj tezi, prihvatljivoj polupismenima, za počinjene masovne zločine nad zarobljenicima u svibnju 1945. Jugoslavensku armiju i J. Broza Tita “ne opravdavaju ustaški zločini u izvršenju rasnih zakona, a napose svi oni počinjeni u Jasenovcu i Staroj Gradiški, jer je rat već bio dobiven.”⁵⁷

Na obvezu pridržavanja Haaških pravila o zakonima i običajima rata upućuje i govor Milana Pošaka, člana Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, na Četvrtom zasjedanju ZAVNOH-a, u srpnju 1945., koji je “naglasio, da kažnjavanje ratnih zločinaca nije kod nas iz želje za osvetom [...]. Dužnost kažnjavanja ratnih zločinaca pristoji iz obveze prema cijelom civiliziranom svijetu i prema vlastitim narodima. To je kažnjavanje predvidio najviši međunarodni forum - haška konferencija, gdje je o tome sklopljena konvencija.”⁵⁸

Razlika je, i to velika, ubiti protivnika u borbi od ubijanja nenaoružanog i bespomoćnog čovjeka ili ratnog zarobljenika. Nedvojbeno, masovne i pojedinačne likvidacije ratnih zarobljenika bile su nelegalne i prema općim civilizacijskim i domaćim i međunarodnim zakonima, a svako ubijanje bez suda je zločin, suglasan je i Goldstein: “Međutim, u duhu općeljudske pravde i pravičnosti, svako je ubijanje bez suda zločin, pa stoga nema sumnje da je nad pojedincima i grupama koje su na Križnom putu ubijane bez bilo kakva suđenja bio počinjen zločin. U međunarodnom pravu poslije Drugoga svjetskog rata takva su nedjela definirana kao ratni zločin, protivna prirodnom pravu i ‘temeljnim načelima ljudskoga roda’. Bacaju sjenu na NOB, ali ‘nisu odlučujuća za njegovu temeljnu karakterizaciju’ kao zaslužnog sudionika na pravednoj strani podjele u Drugom svjetskom ratu.”⁵⁹

Prema međunarodnim konvencijama, uz moralni i pravni karakter, odgovornost jugoslavenske strane u navedenim je događajima i individualne i zapovjedne prirode, od jedinica JA na terenu do najvišega vojnog i državnog vrha, uključujući i J. Broza Tita.⁶⁰ Naime, snage JA koje su sudjelovale u bleiburškim događajima, a koje su bile dio ukupnih jugoslavenskih vojnih snaga koje su sudjelovale u završnim operacijama kojima je rukovodio J. Broz Tito, postupale su prema njegovim naređenjima i bile su pod njegovom kontrolom. O postojanju te kontrole svjedoči stalna komunikacija između J. Broza Tita i zapovjednika Treće armije Koste Nađa.⁶¹

J. Broz Tito se nalazio, i tijekom Drugoga svjetskoga rata i u poraću, na vrhu piramide vojne i civilne vlasti i ujedinjavao je najvažnije položaje i dužnosti u KP Jugosla-

⁵⁷ Vladimir Đuro DEGAN, *Hrvatska država u međunarodnoj zajednici. Razvitak njezine međunarodnopravne osobnosti tijekom povijesti*, Zagreb, 2002., 166.

⁵⁸ “Završeno zasjedanje narodnog sabora Hrvatske”, *Vjesnik jedinstvene narodno oslobodilačke fronte Hrvatske* (Zagreb), 27. 7. 1945., 1.

⁵⁹ I. GOLDSTEIN, *Hrvatska 1918 - 2008.*, 365. - 366.; I. GOLDSTEIN, “Kriteriji za selekciju i masovne likvidacije”, 81. Usp. Ivo JOSIPOVIĆ, “Odgovornost za ratne zločine nakon II. svjetskog rata”, u: J. Hrženjak (gl. ur.), *Bleiburg i Križni put*. Zbornik radova, 38. - 41.

⁶⁰ Stjepan HEFER, “Izručivanje hrvatske vojske god. 1945. u svjetlu međunarodnog prava”, *Hrvatski kalendar*, Chicago, 1955., 86. - 92.; Ivan GABELICA, “Pravna kvalifikacija zločina u Bleiburgu i na križnim putovima”, u: Jozo Marević (ur.), *50 godina Bleiburga*. Zbornik radova, Zagreb, 1995., 25. - 33.; Dominik VULETIĆ, “Kaznenopravni i povijesni aspekti bleiburškog zločina”, *Pravnik*, god. 41, br. 2 (85), Zagreb, 2007., 125. - 150.

⁶¹ D. VULETIĆ, “Kaznenopravni i povijesni aspekti bleiburškog zločina”, 137.; I. BANAC, “Antifašizam nije samostojeća ideja”, 38.

vije i DF/FNR Jugoslaviji. Ukratko, J. Broz Tito je bio osoba nesporna autoriteta, koja je u rukama imala sve bitne funkcije vezane za partiju, vojsku i državu.

Svatko je odgovoran onoliko koliko je utjecao ili, pak, mogao utjecati na događaje oko sebe i u svome vremenu. J. Broz Tito je želio, i mogao, odlučivati o svemu, i tu treba tražiti i mjeru njegovih, kao i bilo čijih, odgovornosti i zasluga.

Hrvatska historiografija rado zanemaruje neugodnu činjenicu da svjetski priručnici o ratnim zločinima, etničkom čišćenju i genocidu J. Brozu Titu daju istaknuto mjesto, među ostalim, očito je, i zbog bleiburškog slučaja, a i zbog odnosa prema folksdojčerima.⁶²

U Hrvatskoj je prisutna teza, koju zastupa i uporno promiče i Goldstein, da iako se u istupima J. Broza Tita potkraj rata češće javlja i riječ osveta, nema podataka da je poticao masovne osvetničke akcije ili da ih je odobravao. Štoviše, Goldstein tvrdi da se je J. Broz Tito suprotstavljao nasilju, ali da njegova upozorenja nisu bila dovoljno stroga.⁶³

No, u slučaju jugoslavenskih Nijemaca, nisu nam poznati podaci o suprotstavljanju J. Broza Tita nasilju provođenom i predvođenom od NOV i POJ, odnosno JA potkraj Drugoga svjetskog rata i u neposrednom poraću. Naprotiv! Upravo je odnos NOV i POJ/JA i "narodnih" vlasti prema jugoslavenskim Nijemcima, kojima je pripisana i ozakonjena kolektivna krivnja, ogledni primjer ključne uloge J. Broza Tita u provođenju etničkoga čišćenja u Jugoslaviji potkraj Drugoga svjetskog rata i u neposrednom poraću.

Na svim područjima poslije uspostave partizanske/komunističke vlasti uslijedio je val uhićenja i likvidacija. Pri tome na udaru nisu bili samo folksdojčeri, nego i potencijalni politički protivnici iz svih nacionalnih/etničkih skupina.⁶⁴

J. Broz Tito je s dijelom Vrhovnog štaba NOV i POJ pristigao 4. listopada 1944. u Vršac, odakle je rukovodio borbama do prelaska u Beograd.⁶⁵ Iz Vršca je J. Broz Tito 16. listopada 1944. uputio komandantu 1. armijske grupe NOVJ Peki Dapčeviću, depešu kojom je naredio: "Pošalji mi hitno preko Bele Crkve za Vršac jednu od najboljih, jakih brigada eventualno krajišku. Potrebna mi je da očistim Vršac od švapskih stanovnika. [...] Držite ovo u tajnosti."⁶⁶

⁶² Usp. Gunnar HEINSOHN, *Lexikon der Völkermorde*, Reinbeck bei Hamburg, 1999., 322. i tamo navedena literatura.

⁶³ I. GOLDSTEIN, "Josip Broz Tito – između skrupuloznoga historiografskog istraživanja i političke manipulacije", 320.; I. GOLDSTEIN, "Značenje godine 1945. u hrvatskoj povijesti i osvetnički gnjev", 72.; I. GOLDSTEIN, *Hrvatska 1918 - 2008.*, 359.

⁶⁴ Ekkehard VÖLKL, "Abrechnungsfuror in Kroatien", u: Klaus Dietmar Henke und Hans Woller (Hrsg.), *Politische Säuberung in Europa. Die Abrechnung mit Faschismus und Kolaboration nach dem Zweiten Weltkrieg*, München, 1991., 358. - 394.

⁶⁵ Branislav ILIĆ, Vojislav ĆIRKOVIĆ (prir.), *Hronologija revolucionarne delatnosti Josipa Broza Tita*, Beograd, 1988., 90.

⁶⁶ Josip BROZ TITO, *Sabrana djela*, Tom dvadeset četvrti, 6. oktobar – 15. novembar 1944., Zagreb - Beograd, 1982., 88. Usp. Milovan DŽELEBDŽIĆ, *Tito u Vršcu 16-25. oktobar 1944*, Novi Sad - Beograd - Vršac, 1984., 105.; Radomir BULATOVIĆ, *Titov borbeni put (1943-1945). Posebni osvrt na objekte u kojima je boravio i radio*, knj. 2., Sarajevo, 1988., 224.; V. GEIGER, "O zborniku *Bleiburg i Križni put* Saveza antifašističkih boraca i antifašista Republike Hrvatske, Zagreb, 2007.", 819. - 820.; Vladimir GEIGER, "Josip Broz Tito i sudbina jugoslavenskih Nijemaca", *Časopis za suvremenu povijest*, god. 40, br. 3, Zagreb, 2008., 805.

U svrhu "čišćenja Vršca od švapskih stanovnika", upućena je u Vršac 1. krajiška brigada 5. krajiške udarne divizije 1. proleterskog korpusa NOVJ.⁶⁷ Nakon teških borbi, Vršac je 2. listopada 1944. zauzela Crvena armija, a sljedećeg dana pripadnici NOV i POJ uhitili su nekoliko stotina folksdojčera muškaraca, od kojih je 200 odmah ubijeno. Od listopada do prosinca 1944., nekoliko tisuća civila folksdojčera, ali i drugih, pretežno muškaraca, odvedeno je u obližnji likvidacijski logor. Tijekom mjeseca listopada ubijeno je 700 lokalnih Nijemaca. Prema poimeničnim pokazateljima u Vršcu i okolnim mjestima, utvrđeno je 1.038 žrtava, od kojih su 647 iz grada Vršca.⁶⁸ Povjesnica 1. krajiške brigade navodi da su u Vršcu "imali (su) pune ruke posla", ali "čišćenje Vršca od švapskih stanovnika", naravno, ni ne spominje.⁶⁹ No, njemačka i austrijska historiografija i publicistika donose mnogobrojne i opsežne prikaze kako su krajišnici, ali i drugi pripadnici NOV i POJ prije i poslije njih, potkraj 1944. udovoljili naredbi J. Broza Tita za "čišćenje" Vršca.⁷⁰

Iako je nedvojbeno što se dogodilo u slučaju Vršac, nekima je, očito, to neumjesno odnosno nelagodno i izravno navesti. Naime, Goldstein u slučaju Vršac ne spominje J. Broza Tita i njegovu ulogu u događajima, te ukratko navodi samo: "Na njemačku narodnu skupinu pao je teret kolektivne odgovornosti. Početak masovnog 'obračuna s narodnim neprijateljem' može se vezati za prve listopadske dane 1944. godine, kada je po oslobođenju Bele Crkve [ispravno bi bilo Vršca, a ne kako je to Goldstein u žurbi pobrkao] uhapšeno i likvidirano više stotina folksdojčera."⁷¹

⁶⁷ J. BROZ TITO, *Sabrana djela*, Tom dvadeset četvrti, 6. oktobar – 15. novembar 1944., 266.

⁶⁸ Helmut FRISCH, *Werschetz (Versecz – Vršac). Kommunale Entwicklung und deutsches Leben der Banater Wein- und Schulstadt*, Wien, 1982., 665. - 673.; *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band IV, *Menschenverluste-Namen und Zahlen zu Verbrechen an den Deutschen durch das Tito-Regime in der Zeit von 1944 - 1948*, München - Sindelfingen, 1994., 50. - 51., 148. - 151., 163. - 166., 399. - 413.; www.totenbuch-donauschwabern.at. i tamo navedeni izvori i literatura.

⁶⁹ Usp. Milorad GONČIN, Stevo RAUŠ, *Prva krajiška udarna proleterska brigada*, Beograd 1981., 264.

⁷⁰ Usp. Leopold ROHRBACHER, *Ein Volk ausgelöscht. Die Ausrottung des Donauschwabentums in Jugoslawien in den Jahren von 1944 bis 1948*, Salzburg, 1949., 75. - 80.; *Völkermord der Tito-Partisanen 1944 - 1948. Die Vernichtung der altösterreichischen Deutschen Volksgruppe in Jugoslawien und die Massaker an Kroaten und Slowenen. Dokumentation*, Graz, 1991., 145. - 149.; *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa*, Band V, *Das Schicksal der Deutschen in Jugoslawien*, Düsseldorf, 1961., München, 1984., Augsburg, 1994., München, 2004., 90E. - 93E.; *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band I, *Ortsberichte über die Verbrechen an den Deutschen durch das Tito-Regime in der Zeit von 1944 - 1948*, München - Sindelfingen, 1991., 129., 198., 210. - 215., 356. - 362.; *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band II, *Erlebniserichte über die Verbrechen an den Deutschen durch das Tito-Regime in der Zeit von 1944 - 1948*, München - Sindelfingen, 1993., 44. - 59.; *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band III, *Erschießungen-Vernichtungslager-Kinderschicksale in der Zeit von 1944 - 1948*, München - Sindelfingen, 1995., 263. - 266., 700. - 702., 710. - 711.; *Verbrechen an den Deutschen in Jugoslawien 1944 - 1948. Die Stationen eines Völkermords*, München, 1998., 106. - 107.; *Genocide of the Ethnic Germans in Yugoslavia 1944 - 1948*, München, 2003., 62. - 63.; *Genocid nad nemačkom manjinom u Jugoslaviji 1944 - 1948*, Beograd, 2004., 75. - 76.; H. FRISCH, *Werschetz (Versecz – Vršac). Kommunale Entwicklung und deutsches Leben der Banater Wein- und Schulstadt*, 637. - 688.; Robert HAMMERSTIEL, *Von Ikonen und Ratten. Eine Banater Kindheit 1939 - 1949*, Wien - München, 1999. ili u srpskom prijevodu: Robert HAMERŠTIL, *O ikonama i pacovima. Jedno banatsko detinjstvo 1939 - 1949*, Vršac, 2003. i tamo navedeni izvori i literatura.

⁷¹ I. GOLDSTEIN, *Hrvatska 1918 - 2008.*, 375. Usp. D. CIGLENEČKI, "Ivo Goldstein: Jasenovac je bio genocid, a Bleiburg ratni zločin", 17.

Do potkraj Drugoga svjetskog rata jugoslavenski folksdojčeri muškarci uglavnom su bili, dragovoljno ili prisilno, mobilizirani u njemačke vojne i poluvojne postrojbe i u kućama su ostali pretežno starci, žene i djeca. Njemačko stanovništvo, koje nije izbjeglo ili do tada protjerano, bilo je tijekom i nakon ratnih djelovanja prepušteno samovolji pobjednika. Bezakonje, pljačka, maltretiranja, ubojstva, silovanja žena, postali su potkraj i neposredno nakon rata svakidašnjica njemačke manjine u Jugoslaviji.⁷² Samo neposredno poslije završetka ratnih djelovanja stradalo je prema poimeničnim pokazateljima na razne nasilne načine u svojim domovima preko 8.000 Nijemaca, od toga preko 1.000 Njemica i oko 100 njemačke djece.⁷³

Bezakonje koje provode pripadnici NOV i PO Jugoslavije nakon ulaska u mjesta nastanjena njemačkim stanovništvom, kao maltretiranja, pljačka i silovanja možemo objasniti i kao stihiju, a pojedinačna ubojstva kao događaje ovisne od slučaja do slučaja i od lokalnog stanja. No, masovna ubojstva folksdojčera organizirano su provedena u mnogobrojnim mjestima, posebice u Vojvodini (Alibunar, Bačka Palanka, Banatski Despotovac, Bečkerek [Zrenjanin], Charlevill [Banatsko Veliko Selo], Kikinda, Kovin, Mastort [Novi Kozarci], Mramorak, Nemačka Crnja [Srpska Crnja], Omoljica, Pančevo, Ruma, Sarča [Sutjeska], Sivic, Sremska Mitrovica, Stara Pazova, Starčevo, Vrbas, Vršac, Zemun, Zichydorf [Veliko Plandište])⁷⁴, očito ne bez naređenja, odobrenja i(li), pak, znanja najviših tijela i pojedinaca NOV i PO Jugoslavije, uključujući i J. Broza Tita.

Naredbom predsjednika Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije i vrhovnog zapovjednika NOV i PO Jugoslavije J. Broza Tita, od 17. listopada 1944., uvedeno je izvanredno stanje na području Banata, Bačke i Baranje, odnosno uvedena je Vojna uprava za Banat, Bačku i Baranju. U nadležnost NOV i POJ prešla je tom odlukom na navedenim područjima sva izvršna i sudska vlast.⁷⁵ Na sjednici NKOJ-a, održanoj 30. listopada 1944., predsjednik NKOJ-a maršal Jugoslavije J. Broz Tito objasnio je: “[...] Uspostavu vojne vlasti u Vojvodini diktirali su specijalni problemi u Vojvodini, - isterivanje Nemaca [...]. Pitanje iseljavanja Nemaca mi moramo rešiti, jer je to većita opasnost za našu zemlju. To pitanje ćemo postepeno rešavati. Zasada će se sve sposobno od 16 do 60 godina svršavati u radne bataljone i upotrebljavati na razne radove. Kolonizaciji našeg stanovništva u Vojvodini namesto isteranih Nemaca treba

⁷² *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band I, *Ortsberichte über die Verbrechen an den Deutschen durch das Tito-Regime in der Zeit von 1944 - 1948*, 60. - 61., 79., 91., 120., 143., 147., 176., 180. - 181., 217., 232., 237. - 238., 259., 272. - 273., 279., 290., 301., 324., 339., 365., 375. - 376., 382., 418., 426. - 427., 429. - 430., 435., 451., 481. - 482., 485., 532., 585., 597., 602., 662., 667., 676., 679. - 680., 682., 694., 713.; *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band II, *Erlebnisberichte über die Verbrechen an den Deutschen durch das Tito-Regime in der Zeit von 1944 - 1948*, 6., 120., 176., 238., 259., 272., 290., 301., 324., 365., 418., 426. - 427., 481. - 482., 485., 532., 587., 597., 602., 662., 667., 676., 680., 713.; Zoran JANJETOVIĆ, *Beetwen Hitler and Tito. The disappearance of the Vojvodina Germans*, Beograd, 2000., 196. - 198., Beograd, 2005., 191. - 193. i tamo navedeni izvori i literatura.

⁷³ *Verbrechen an den Deutschen in Jugoslawien 1944-1948. Die Stationen eines Völkermords*, 313.; *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band IV, *Menschenverluste-Namen und Zahlen zu Verbrechen an den Deutschen durch das Tito-Regime in der Zeit von 1944 - 1948*, 1019.

⁷⁴ Zoran JANJETOVIĆ, “Logorisanje vojvođanskih Nemaca od novembra 1944. do juna 1945. godine”, *Tokovi istorije*, br. 1-2, Beograd, 1997., 153. i tamo navedeni izvori i literatura.

⁷⁵ Jelena POPOV, “Razlozi uvođenja vojne uprave na području Banata, Bačke i Baranje 1944.”, *Zbornik Matice srpske za istoriju*, br. 55, Novi Sad, 1997., 87. - 109.

odmah pristupiti. Tj. na nemačka imanja odmah naseljavati Srbe, Crnogorce, Ličane i td, i to siromašne i poštene porodice. [...]”⁷⁶ Glavni narodno-oslobodilački odbor Vojvodine u proglasu od 14. studenoga 1944. svim NOO-ima u Bačkoj, Banatu i Baranji, objasnio je razloge uvođenja vojne uprave: “Kao što vam je poznato, odlukom Vrhovnog komandanta naše vojske, druga Tita u Banatu, Bačkoj i Baranji uvedena je Vojna uprava. Ova mera poduzeta je zbog toga što u ovim našim krajevima živi mnogo Nemaca i Mađara koji su se za vreme okupacije neprijateljski držali prema Slovenskom stanovništvu učestvujući u svim zverstvima koje je okupator organizovao protiv našeg naroda. Naročito su ovdašnje Švabe varvarski se odnosile prema Srbima, a i ostalim našim narodima. Zato je potrebno da se temeljito obračunamo sa svim Švabama a i sa onim Mađarima koji su vršili zločine. [...]”⁷⁷

Ratni zločini koje je dio jugoslavenskih folksdojčera počinio, te njihovo neloyalno držanje tijekom okupacije, poslužili su i kao razlog i kao opravdanje za neljudsko postupanje s njemačkom manjinom potkraj i nakon Drugoga svjetskog rata.⁷⁸

Predsjedništvo AVNOJ-a donijelo je 21. studenoga 1944. “Odluku o prijelazu u državno vlasništvo neprijateljske imovine, o državnoj upravi nad imovinom nepri-
sutnih osoba i o sekvestru nad imovinom koju su okupatorske vlasti prisilno otuđile”,
kojom se određuje i položaj folksdojčera (Članak 1.: “Danom stupanja na snagu ove
Odluke prelazi u državno vlasništvo: [...] 2. sva imovina osoba njemačke narodnosti,
osim Nijemaca koji su se borili u redovima Narodno-oslobodilačke vojske i partizan-
skih odreda Jugoslavije ili su podanici neutralnih država a nisu se držali neprijatelj-
ski za vrijeme okupacije [...]”).⁷⁹ Odluka Predsjedništva AVNOJ-a nije obvezivala na
dokazivanje aktivnog potpomaganja okupatorskog režima, nego je pod njezin udar
došla svaka osoba njemačke narodnosti koja se nije izravno suprotstavila nacizmu.⁸⁰
Naime, pitanje folksdojčera u Jugoslaviji riješeno je jednostrano i bez kompromisa
(konfiskacija imovine i protjerivanje odnosno upućivanje u logore). Takvo *rasističko* i
genocidno stajalište protiv njemačke manjine donio je AVNOJ koji je, pak, trebao biti
jamac jednakopravnosti jugoslavenskih naroda i narodnosti, pravdajući takav odnos
kolektivnom krivnjom folksdojčera.⁸¹ Na temelju Odluke Predsjedništva AVNOJ-a od
21. studenoga 1944. donesen je niz odluka, uredbi, tumačenja i zakona, kojima je omo-
gućen i na kraju ostvaren *zakonit* progon folksdojčera.⁸²

⁷⁶ Arhiv Josipa Broza Tita, Beograd, NKOJ – 87; Branko PETRANOVIĆ, Ljiljana MARKOVIĆ (prir.), *Zapisnici NKOJ-a i Privremene vlade DFJ 1943 - 1945.*, Beograd, 1991., 54.

⁷⁷ Đoko IVANOVIĆ, “Baranja u NOR-u i revoluciji – oktobar 1944 – april 1945.”, u: Dušan Čalić (ur.), *Zbornik radova Tri stoljeća “Belja”*, Osijek, 1986., 350.

⁷⁸ Zoran JANJETOVIĆ, “Da li su Srbi počinili genocid nad Podunavskim Švabama?”, u: Jovan Mirković (ur.), *Genocid u 20. veku na prostorima jugoslovenskih zemalja*, Beograd, 2005., 233.

⁷⁹ *Službeni list Demokratske Federativne Jugoslavije*, god. I, br. 2, Beograd, 6. veljače 1945., 13. - 14.; Slobodan NEŠOVIĆ (prir.), *Zakonodavni rad Pretsedništva Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije i Pretsedništva Privremene narodne skupštine (19 novembra 1944 - 27 oktobra 1945) po stenografskim beleškama i drugim izvorima*, Beograd, 1951., 11., 17. - 20.

⁸⁰ Vladimir GEIGER, *Folksdojčeri. Pod teretom kolektivne krivnje*, Osijek, 2002., 11., 25., 27.; Vladimir GEIGER, “Folksdojčeri u Hrvatskoj 1945.”, u: N. Kisić Kolanović, M. Jareb, K. Spehnjak (ur.), 1945. - *razdjelnica hrvatske povijesti*, Zagreb, 2006., 273.

⁸¹ J. VUJIĆ, *Trg maršala Tita. Mitovi i realnosti titoizma*, 229.

⁸² Vladimir GEIGER, Ivan JURKOVIĆ, *Što se dogodilo s Folksdojčerima? Sudbina Nijemaca u bivšoj Jugoslaviji*, Zagreb, 1993., 86. - 87.; V. GEIGER, *Folksdojčeri. Pod teretom kolektivne krivnje*, 26. - 31. i tamo navedeni izvori i literatura.

Predsjedništvo Ministarskog savjeta Demokratske Federativne Jugoslavije u Beogradu izvijestilo je 11. lipnja 1945.: "Vlada Jugoslavije stoji na stanovištu da sve Njemce koji se nalaze u okviru granica Jugoslavije raseli i uputi u Njemačku, čim se zato stvore povoljni tehnički uslovi."⁸³ Štoviše, jugoslavenske vlasti su zauzele stajalište o zabrani povratka izbjeglih i prognanih folksdojčera iz Jugoslavije. Odluka, pak, da se onemogućiti povratak jugoslavenskih Nijemaca donesena je na sjednici Državne komisije za repatrijaciju održanoj u Beogradu 22. svibnja 1945., s čime su se, zatim, suglasili Vlada DF Jugoslavije i Generalštab Jugoslavenske armije.⁸⁴ Za navedene odluke o protjerivanju i zabrani povratka folksdojčera nisu postojale nikakve zakonske osnove ni u jugoslavenskom, a niti u međunarodnom pravu. Folksdojčeri su bili jugoslavenski državljani, iako je zbog političkih razloga diplomacija DF/FNR Jugoslavije tada, kao i jugoslavenska historiografija kasnije, svjesno tvrdila drukčije.⁸⁵

Na Potsdamskoj konferenciji (17. srpnja do 2. kolovoza 1945.) savezničkih velesila pobjednica u ratu, zaključeno je (XII "Uredno iseljavanje njemačkog stanovništva"⁸⁶) da se preostalo njemačko stanovništvo iz Poljske, Čehoslovačke i Mađarske treba preseliti na područje Njemačke. Preseljenje (etničko čišćenje) legalizirano je kao najtrajnije i zadovoljavajuće rješenje, i trebalo se obaviti organizirano i na human način.⁸⁷ Oni koji se nisu našli u zaključcima Potsdamske konferencije, riješili su problem folksdojčera na još drastičniji način (ponajprije Jugoslavija). Od sredine 1945. problem raseljenih osoba u Austriji počeo se izrazito zaoštavati. Čehoslovačka, Mađarska i Jugoslavija otpočele su tada masovno protjerivati folksdojčere. Austrijska vlada je prosvjedovala kod saveznika i inzistirala da se neodgodivo zatvore austrijske granice.⁸⁸ Britanske, američke i sovjetske okupacijske vlasti u Austriji, ne samo da su poticale povratak tijekom rata izbjeglih/prognanih folksdojčera u Jugoslaviju, nego su iskazivale i protivljenje jugoslavenskim nastojanjima da onemoguće povratak izbjeglica/prognanika, a napose su se protivile jugoslavenskim nastojanjima da folksdojčere protjeruju iz Jugoslavije.⁸⁹

⁸³ Arhiv Jugoslavije, Beograd, 50 – 35 – 73; Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 816, kut. 1, fasc. 5; Z. DIZDAR, V. GEIGER, M. POJIĆ, M. RUPIC (prir.), *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. - 1946. Dokumenti*, 155. - 157., 179. - 182.; V. GEIGER (prir.), *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. - 1946. Dokumenti. Slavonija, Srijem i Baranja*, 245. - 248.

⁸⁴ Arhiv Jugoslavije, Beograd, 50 – 35 – 73; Vladimir GEIGER, "Heimkehr. Povratak slavonskih Nijemaca nakon Drugoga svjetskog rata iz izbjeglištva/prognaništva u zavičaj i njihova sudbina", *Scrinia slavonica*, sv. 3, Slavonski Brod, 2003., 521. - 522.

⁸⁵ Zoran JANJETOVIĆ, "O državljanstvu jugoslovenskih Nemaca", *Tokovi istorije*, br. 1-2, Beograd, 2002., 25., 33.

⁸⁶ *Ujedinjene nacije. Zbirka dokumenata 1941 - 1945*, Beograd, 1947., 124. - 125.

⁸⁷ Fritz KROTZ, *Das Potsdamer Abkommen und seine völkerrechtliche Bedeutung*, Frankfurt/M - Berlin, 1969.

⁸⁸ Dušan NEĆAK, "O problemu 'raseljenih oseb' (D. Ps.) in jugoslovenskih 'Volksdeutscher-jev' v Austriji te o britanski ideji njihove zamenjave s koroškimi Slovenci (1945-1947)", *Zgodovinski časopis*, letnik 50, št. 4 (105), Ljubljana, 1996., 561. - 564.; Zoran JANJETOVIĆ, "Odlazak vojvođanskih Švaba – protjerivanje ili iseljavanje", *Tokovi istorije*, br. 3-4, Beograd, 1997., 113.; V. GEIGER, *Folksdojčeri. Pod teretom kolektivne krivnje*, 33. i tamo navedeni izvori i literatura.

⁸⁹ V. GEIGER, "Heimkehr. Povratak slavonskih Nijemaca nakon Drugoga svjetskog rata iz izbjeglištva/prognaništva u zavičaj i njihova sudbina", 521. - 524., 527. i tamo navedeni izvori i literatura.

No, Goldstein sve ovo prikazuje i objašnjava površno i shematski, štoviše netočno: “[...] Zbog tolikog broja izbjeglica pristiglih u Njemačku saveznici su već u ljeto 1945. zatvorili granice i prestali primati transporte s jugoslavenskim Nijemcima, pa su jugoslavenske vlasti bile prisiljene osnivati logore i internirati ih u logore. U teškim uvjetima, dio zatočenih je ondje umro, a ostali su prognani u Njemačku.”⁹⁰

Točno je da su saveznici u ljeto 1945. zatvorili granice Jugoslavije, ali ne zbog prevelikog broja njemačkih izbjeglica u Njemačkoj i Austriji. Čudi me kako se Goldstein ne pita zbog čega saveznici nisu isto tako zatvorili granice prema Mađarskoj, Čehoslovačkoj, pa i Poljskoj, iz kojih i dalje traje protjerivanje njemačkog stanovništva. Sumanuta je Goldsteinova tvrdnja da su zbog savezničkog stajališta jugoslavenske vlasti “bile prisiljene osnivati logore” i jugoslavenske Nijemce internirati u logore. Uputno bi bilo da se Goldstein upitao tko je jugoslavenske vlasti prisiljavao da osnivaju logore za civilno njemačko stanovništvo. Iz Goldsteinova navoda proizlazi da su logori za jugoslavenske Nijemce osnovani u ljeto 1945., kada su saveznici zatvorili granice Jugoslavije. Time bi stvar bila poprilično jednostavna i krivnju bismo, zažmirimo li na jedno oko, i mogli svaliti na saveznike. Stvari stoje, ipak, znatno drukčije.

Potkraj 1944. do početka 1948. u logore je od preostalih 200.000 pripadnika njemačke manjine u Jugoslaviji internirano oko 170.000 osoba⁹¹, u kojima je stradalo najmanje oko 50.000 do 60.000. Do sada je oko 50.000 žrtava poimenično identificirano.⁹² Najnovija istraživanja navedene brojke utemeljeno povećavaju.⁹³ Prema podacima Ministarstva unutarnjih poslova FNR Jugoslavije, od 18. siječnja 1946., na području Jugoslavije u logorima je 117.485 folksdojčera, od toga 34.214 muškaraca, 58.821 žena i 24.422 djece, a na slobodi se nalazi 12.897 folksdojčera. Na području Hrvatske u logorima je 10.600 folksdojčera, od toga 3.000 muškaraca, 4.500 žena i 3.100 djece, a na slobodi se nalazi 2.000 folksdojčera, od toga 700 muškaraca, 1.000 žena i 300 djece.⁹⁴ Ministar unutarnjih poslova FNR Jugoslavije, Aleksandar Ranković, u opsežnom je izvješću Vladi FNR Jugoslavije, od 21. siječnja 1947., naveo da se u logorima za pripadnike njemačke manjine na području Vojvodine još uvijek nalazi 100.000 osoba. “Stanje u ovim logorima je vrlo loše u svakom pogledu. Smeštaj, higijenske prilike, ishrana, odeća i obuća su daleko ispod minimalnih zahteva za uredno življenje.”⁹⁵ J. Broz Tito

⁹⁰ I. GOLDSTEIN, *Hrvatska 1918 - 2008.*, 383.

⁹¹ *Verbrechen an den Deutschen in Jugoslawien 1944 - 1948. Die Stationen eines Völkermords*, 4., 290.; *Genocide of the Ethnic Germans in Yugoslavia 1944 - 1948*, 155.; *Genocid nad nemačkom manjinom u Jugoslaviji 1944 - 1948*, 196. i tamo navedeni izvori i literatura.

⁹² Usp. *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band IV, *Menschenverluste - Namen und Zahlen zu Verbrechen an den Deutschen durch das Tito - Regime in der Zeit von 1944 - 1948*, München - Sindelfingen 1994.; www.totenbuch-donauschwaben.at.

⁹³ Usp. primjerice: Vladimir GEIGER (prir.), *Radni logor Valpovo 1945. - 1946. Dokumenti*, Osijek, 1999.; Vladimir GEIGER, *Logor Krndija 1945. - 1946.*, Zagreb - Slavonski Brod, 2008.; Branislav DANILOVIĆ, *Gakovo i Kruševlje logori za podunavske Švabe u Bačkoj 1945 - 1947*, Sombor, 2008.

⁹⁴ Arhiv Jugoslavije, Beograd, 50 - 35 - 73, Tabela pregled logorisanih i nelogorisanih Nemaca na teritoriji Jugoslavije; Z. DIZDAR, V. GEIGER, M. POJIĆ, M. RUPIC (prir.), *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. - 1946. Dokumenti*, 312.

⁹⁵ Arhiv Jugoslavije, Beograd, 50 - 33 - 64. Ministarstvo unutrašnjih poslova Federativne Narodne Republike Jugoslavije Str. pov. Broj 15, 21. januara 1947. Beograd, Vladi Federativne Narodne Republike Jugoslavije Generalnom sekretarijatu Beograd.

je, naravno, znao za progone i mnogobrojne logore za jugoslavenske Nijemce jer je i sam o tome odlučivao.

Mnogobrojna tipska rješenja o oduzimanju imovine i protjerivanju iz Jugoslavije odnosno interniranju u logore navode i bez iznimke žene, djecu i starije osobe na koje se primjenjuje rješenje, jer "Provedenim izvidima utvrđeno je da su gore navedena lica po narodnosti nemci [...]"⁹⁶ ili: "Provedenim izvidima utvrđeno je da su gore navedena lica članovi kulturbunda [...]"⁹⁷

Prema svim pokazateljima, komunističke vlasti u poslijeratnoj Jugoslaviji nisu, što se tiče folksdojčera, činile razlike između spolova i prema životnoj dobi. Njihov položaj i sudbina u pojedinačnim slučajevima ovisio je o starosti, snazi, zdravlju, dobroj ili zloj volji onih koji su nad njima imali vlast i odlučivali o njihovoj sudbini. Položaj Njemica, napose majki s djecom, bio je u logorima izrazito težak. Među folksdojčerima stradanim u poslijeratnim jugoslavenskim logorima znatan je broj i žena i djece.⁹⁸ Prema najnižim, poimeničnim pokazateljima, oko 26.000 Njemica i oko 6.000 djece mlađe od 14 godina je stradalo, većinom umrlo od gladi i tifusa, u logorima za folksdojčere.⁹⁹

Za razumijevanje sudbine jugoslavenskih Njemaca, ponajprije i odnosa i odgovornosti jugoslavenskih vlasti, nezaobilazno je znati i broj i strukturu žrtava jugoslavenskih koncentracijskih logora, a što Goldstein ne spominje. Prihvatljivije mu zvuči rečenica: "U teškim uvjetima, dio zatočenih je ondje umro, a ostali su prognani u Njemačku." Ukratko, Goldstein ili svjesno prešućuje ili, pak, ne razumije problematiku te donosi pojednostavljene i neobične tvrdnje i zaključke.

Kako na Potsdamskoj konferenciji savezničkih velesila pobjednica u ratu pitanje jugoslavenskih Njemaca nije spominjano, FNR Jugoslavija je u siječnju 1946. zahtijevala od savezničkoga Kontrolnog vijeća za Njemačku, koje je prije prihvatilo nacrt o naseljavanju folksdojčera u Njemačku, da dopusti "preseljavanje" u Njemačku preostalih 110.000 Njemaca iz Jugoslavije.¹⁰⁰ U kolovozu 1947. i vlada SSSR-a odbacila je pri-

⁹⁶ V. GEIGER, *Radni logor Valpovo 1945. - 1946. Dokumenti*, 100.

⁹⁷ Z. DIZDAR, V. GEIGER, M. POJIĆ, M. RUPIC (prir.), *Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944. - 1946. Dokumenti*, 244.

⁹⁸ Usp. Zoran JANJETOVIĆ, "Nemice u logorima za folksdojčere u Vojvodini 1944-1948.", u: Latinka Perović (ur.), *Srbija u modernizacijskim procesima 19. i 20. veka*, 2, *Položaj žena kao mero modernizacije*, Beograd, 1998., 496. - 504.; Vladimir GEIGER, "Logorska sudbina Njemica u Hrvatskoj (i Jugoslaviji) nakon Drugoga svjetskog rata", u: Damir Agičić (ur.), *Zbornik Mire Kolar-Dimitrijević*, Zagreb, 2003., 441. - 448.; Vladimir GEIGER, "O sudbini njemačke/folksdojčerske djece u logorima komunističke Jugoslavije 1944. - 1948.", *Godišnjak Njemačke narodnosne zajednice/VDG Jahrbuch 2000*, Osijek, 2000., 193. - 202. i tamo navedeni izvori i literatura.

⁹⁹ Usp. *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band IV, *Menschenverluste - Namen und Zahlen zu Verbrechen an den Deutschen durch das Tito - Regime in der Zeit von 1944 - 1948*, München - Sindelfingen 1994.; www.totenbuch-donauschwabens.at.

¹⁰⁰ *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa*, Band V, *Das Schicksal der Deutschen in Jugoslawien*, 99E.; D. NEČAK, "O problemu 'razseljenih oseb' (D. Ps.) in jugoslovanskih 'Volksdeutscherjev' v Austriji te o britanski ideji njihove zamenjave s koroškimi Slovenci (1945-1947)", 566.; Dieter BLUMENWITZ, *Rechtsgutachten über die Verbrechen an den Deutschen in Jugoslawien 1944 - 1948*, München, 2002., 22.; V. GEIGER, "Heimkehr. Povratak slavonskih Njemaca nakon Drugoga svjetskog rata iz izbjeglištva/prognaništva u zavičaj i njihova sudbina", 532.

jedlog Jugoslavije iz srpnja 1946. da se preostalih 110.000 jugoslavenskih folksdojčera iseli u sovjetsku okupacijsku zonu Njemačke.¹⁰¹

Položaj folksdojčera u Jugoslaviji nije ni nakon ukidanja logora početkom 1948. bio puno bolji. Najprije su pušteni radno sposobni, ali su bili prisilno obvezani na trogodišnji rad, uglavno fizički, u rudnicima, tvornicama ili poljoprivrednim dobrima, te su i dalje živjeli u izrazito teškim uvjetima. Nije im bilo dopušteno da se udaljavaju iz mjesta boravka i rada bez dozvole. Neki su i dalje radili pod oružanom stražom, pa i bez ikakve novčane nadoknade.¹⁰²

Jugoslavenske vlasti su, nakon svega, obustavile odnosno odgodile iseljavanje/protjerivanje folksdojčera iz Jugoslavije, a ne kako to Goldstein navodi da su nakon otpuštanja iz logora folksdojčeri "prognani u Njemačku", ali isto tako nisu dopuštale povratak izbjeglih ili prognanih Nijemaca u Jugoslaviju. Konačno, "Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o državljanstvu FNRJ"¹⁰³ od 1. prosinca 1948., pripadnicima njemačke manjine koji se ne nalaze u Jugoslaviji, koji su do tada izbjegli ili su protjerani, oduzeto je državljanstvo FNR Jugoslavije, a time i mogućnost povratka u domovinu.¹⁰⁴

Prvi je poslijeratni popis 1948. zabilježio u Jugoslaviji 55.337 (u Hrvatskoj 10.144) pripadnika njemačke manjine (Austrijanci su zbog neznatnog broja iskazanih pripadnika uključeni u skupinu "Ostali").¹⁰⁵ Položaj njemačke manjine u Jugoslaviji donekle će se poboljšati nakon što je 1951. FNR Jugoslavija donijela ukaze o ukidanju ratnog stanja sa Saveznom Republikom Austrijom i s Njemačkom.¹⁰⁶ Za folksdojčere, odnosno Nijemce i Austrijance, u Jugoslaviji su postojale samo dvije mogućnosti: iseliti se što prije ili se asimilirati. Većina ih je izabrala prvo rješenje, i svaki idući popis stanovništva u Jugoslaviji, i Hrvatskoj, bilježio je njihov brojčani pad.¹⁰⁷ Tko se od jugoslavenskih Nijemaca namjeravao iseliti, morao je na osnovi Zakona o državljanstvu FNR Jugoslavije dobiti otpust iz državljanstva. Jugoslavenske su vlasti i dalje otežavale život folksdojčerima i otezale postupak iseljavanja. Unatoč kompliciranom i skupom postupku,¹⁰⁸ većina preostalih folksdojčera napustila je zemlju.

¹⁰¹ Arhiv Jugoslavije, Beograd, 50 – 35 – 73; V. GEIGER, "Heimkehr. Povratak slavonskih Nijemaca nakon Drugoga svjetskog rata iz izbjeglištva/prognaništva u zavičaj i njihova sudbina", 533.

¹⁰² Z. JANJETOVIĆ, *Beetwen Hitler and Tito*, Beograd, 2000., 289. - 290., Beograd, 2005., 281. - 282.; Herbert PROKLE, *Der Weg der Deutschen Minderheit Jugoslawiens nach der Auflösung der Lager 1948.*, München, 2008. i tamo navedeni izvori i literatura.

¹⁰³ *Službeni list Federativne Narodne Republike Jugoslavije*, god. IV, br. 105, Beograd, 4. prosinca 1948., 1.

¹⁰⁴ Vladimir GEIGER, "Pravo na zavičaj", *Dijalog povjesničara - istoričara*, 6, Zagreb, 2002., 355. - 356.; V. GEIGER, *Folksdojčeri. Pod teretom kolektivne krivnje*, 35.

¹⁰⁵ *Konačni rezultati popisa stanovništva od 15. marta 1948. godine*, knj. IX, *Stanovništvo po narodnosti*, Beograd, 1954., XIV. - XVI., 1. - 183.

¹⁰⁶ *Službeni list Demokratske Federativne Jugoslavije*, god. VII, br. 4, Beograd, 17. siječnja 1951., 68. - 69.; *Službeni list Demokratske Federativne Jugoslavije*, god. VII, br. 35, Beograd, 1. kolovoza 1951., 1.

¹⁰⁷ Vladimir GEIGER, "Nijemci u Hrvatskoj (od srednjega vijeka do naših dana)", u: Dražen Živić, Nenad Pokos, Anka Mišetić (ur.), *Stanovništvo Hrvatske – dosadašnji razvoj i perspektive*, Zagreb, 2005., 289. i tamo navedeni izvori i literatura.

¹⁰⁸ Z. JANJETOVIĆ, "O državljanstvu jugoslovenskih Nemaca", 34.; Z. JANJETOVIĆ, "Odlazak vođovodanskih Švaba – proterivanje ili iseljavanje", 115.

Egzodus jugoslavenskih Nijemaca po opsegu i dalekosežnostima posljedica premašio je sve što se u novijoj povijesti događalo na južnoslavenskim prostorima. U jugoslavenskim je logorima smrtno stradala četvrtina u zavičaju preostalih Nijemaca. Ako se tome pridodaju pljačka, zlostavljanja i mnogobrojna ubojstva prije toga, kao i izrazito teški uvjeti u kojima su Nijemci živjeli nakon otpuštanja iz logora, jasno je da je najveći broj njih želio i nastojao što prije napustiti Jugoslaviju, u kojoj su izgubili svu imovinu, sva nacionalna prava i sve izgleda za napredovanje u budućnosti.¹⁰⁹

KP Jugoslavije, predvođena J. Brozom Titom, imala je i tijekom Drugoga svjetskog rata i u poraću namjeru da jugoslavenske Nijemce potpuno ili djelomično uništi. Ta namjera je, potvrđuju mnogobrojni dokumenti, zakoni, tumačenja, uredbe, odluke i slično, postojala i prije djelovanja i radnji koji su doveli do pohoda na njemačku manjinu u Jugoslaviji. Također, mnogobrojni dokumenti i događaji potvrđuju da je postojala i svijest i volja u ostvarenju namjere.

J. Broz Tito je i u ratu i poslije rata zauzimao ključne vojne, političke i državničke položaje i odlučivao je o mnogočemu ili, pak, znatno utjecao na ključne događaje, među kojima je nezaobilazno i stajalište i djelovanje prema jugoslavenskim Nijemcima.

Historiografija o sudbini jugoslavenskih folksdojčera tek treba donijeti utemeljene odgovore, zasigurno znatno drukčije no što su Goldsteinova tumačenja. Pretpostavljam, pak, da ti odgovori za mnoge neće biti ugodni.

*

Goldstein od mnogobrojnih radova, ponajprije onih objavljenih u znanstvenim časopisima, ali i mnogobrojnih knjiga, važnih i nezaobilaznih za poznavanje i razumijevanje događaja potkraj Drugoga svjetskog rata i u neposrednom poraću, napose partizanske i komunističke represije i zločina ili kako to on radije naziva “obračunom s narodnim neprijateljem”, navodi malo toga. Ne koristiti ili ne poznavati radove, barem one najznačajnije, objavljene u slovenskim i srbijanskim znanstvenim časopisima, ponajprije u *Zgodovinskom časopisu, Prispevkima za novejšo zgodovino, Istoriji XX. veka i Tokovima istorije*, nedopustivo je i zabrinjavajuće. Znakovito je da Goldstein uglavnom ne mari za istraživanja Komisije Vlade Republike Slovenije za rješavanje pitanja prikrivenih grobišta, pa i ne koristi njezina izvješća, ponajprije zbornik *Poročilo Komisije Vlade Republike Slovenije za reševanje vprašanj prikritih grobišč 2005 - 2008* (Ljubljana, 2008.), a i nezaobilazne radove slovenskog povjesničara Mitje Ferenc, bez čije je knjige *Prikrito in očem zakrito. Prikrita grobišča 60 let po koncu druge svetovne vojne* (Celje, 2005.), koja je objavljena i u hrvatskoj inačici *Prikrivena grobišta Hrvata u Republici Sloveniji* (Zagreb, 2007.), nepotpuno poznavanje likvidacija zarobljenika i masovnih grobnica na području Slovenije. Knjige srbijanskog povjesničara Srđana Cvetkovića *Između srpa i čekića. Represija u Srbiji 1944 - 1953*. (Beograd, 2006.) i austrijskog povjesničara Michaela Portmanna *Die kommunistische Revolution in der Vojvodina 1944 - 1952. Politik, Gesellschaft, Wirtschaft, Kultur* (Wien, 2008.), koje su nezaobilazne za razumijevanje događanja u Srbiji potkraj Drugoga svjetskog rata i u poraću Goldsteinu, očito, nisu poznate ili potrebne. Slovensku povjesničarku Jeru Vodušek Starič, čiju knjigu *Prezvem oblasti 1944 - 1946* (Ljubljana, 1992.) koristi u hrvatskom prijevodu, *Kako su komunisti osvojili vlast 1944. - 1946.* (Zagreb, 2006.), Goldstein u svojevnoj

¹⁰⁹ Z. JANJETOVIĆ, “Odlazak vojvođanskih Švaba – proterivanje ili iseljavanje”, 117.

brzopletosti prekrštava u J. Vodnik Starič. No, ako je Goldsteinu sudbina Puniše Račića poprilična opsesija, uputno bi bilo da je konzultirao opsežnu knjigu Dragomira M. Kičovića i Radomira P. Guberinića *Puniša Račić život za jednu ideju* (Beograd, 2000.). Pisati o sudbini jugoslavenskih folksdojčera, a ne koristiti se nekim od mnogobrojnih nezaobilaznih i važnih njemačkih izdanja, poglavito *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa*, Band V, *Das Schicksal der Deutschen in Jugoslawien* (Düsseldorf, 1961., München, 1984., Augsburg, 1994., München, 2004.), *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band I, *Ortsberichte über die Verbrechen an den Deutschen durch das Tito-Regime in der Zeit von 1944 - 1948* (München - Sindelfingen, 1991.), *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band II, *Erlebnisberichte über die Verbrechen an den Deutschen durch das Tito-Regime in der Zeit von 1944 - 1948* (München - Sindelfingen, 1993.), *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band III, *Erschießungen-Vernichtungslager-Kinderschicksale in der Zeit von 1944 - 1948* (München - Sindelfingen, 1995.), *Leidensweg der Deutschen im kommunistischen Jugoslawien*, Band IV, *Menschenverluste - Namen und Zahlen zu Verbrechen an den Deutschen durch das Tito - Regime in der Zeit von 1944 - 1948* (München - Sindelfingen 1994.), a i mnogobrojne druge priloge, od kojih neke navodim u bilješkama ovoga osvrta, najblaže rečeno je čudno. Ne poznavati i(li) ne koristiti se radovima slovenske i srbijanske historiografije o sudbini jugoslavenskih folksdojčera, krajnje je neozbiljno. Mislim ponajprije na radove, zbornike i knjige Dušana Nećaka "*Nemci*" na Slovenskem 1941 - 1955 (Ljubljana, 1998., Ljubljana, 2002.) i Zorana Janjetovića *Beetwen Hitler and Tito. The disappearance of the Vojvodina Germans* (Beograd, 2000., Beograd, 2005.), ali i na mnogobrojne druge njihove priloge, od kojih neke, također, navodim u bilješkama ovoga osvrta. U korištenju, pak, mojih radova o folksdojčerima, Goldstein je trebao biti pozorniji te ne bi, nadam se, prečesto *maniristički* interpretirao navode i podatke onako kako mu se činilo prihvatljivo. Ponekad, za neke navode i podatke, Goldstein ne donosi bilješke niti se poziva na izvore i literaturu, pa samo možemo nagađati odakle mu izneseno. Uz to, često izvori i(li) literatura koje Goldstein donosi u bilješkama ne potvrđuju ono što i kako navodi. Dugačak je popis knjiga, zbornika, časopisa i radova koje Goldstein u "skrupuloznom" pristupu nije koristio i konzultirao, nenamjerno ili, pak, namjerno, a ukratko rečeno trebao je jer su za razumijevanje pitanja kojima se bavio nezaobilazni. Predaleko bi nas odvelo nabranjanje svih činjeničnih pogrešaka i interpretacijskih improvizacija u ovoj Goldsteinovoj knjizi, koju su njemu skloni mediji nazvali "kapitalnim djelom".¹¹⁰

Ukratko, Goldstein je najnoviju sintezu suvremene hrvatske povijesti, barem što se tiče prikaza slučaja Bleiburg i sudbine folksdojčera, napisao prema ideološkoj matrici koja mu je bliska s nizom "kapitalnih" činjeničnih i interpretacijskih pogrešaka i sve *sklepao* poprilično površno i na brzinu.

Po pitanju ljudskih gubitaka Hrvatske u Drugome svjetskom ratu i poraću znanstvenog dijaloga zapravo i nema. Štoviše, otvoren je prostor manipulacijama i "zdesna" i "slijeva". Uglavnom, isti pojedinci, stručnjaci za svako kontroverzno pitanje i svaku zgodu, uz svesrdnu potporu medija, lobotomiziraju nas svojim selektivnim i tendencioznim viđenjima ljudskih gubitaka Hrvatske i Hrvata u Drugome svjetskom ratu i poraću.

¹¹⁰ Usp. *Jutarnji list* (Zagreb), 8., 15. i 22. studenoga 2008.

Povjesničar Ivo Goldstein rješenje svih pitanja suvremene hrvatske povijesti, posebice Drugoga svjetskog rata i porača, godinama samozatajno vidi i nudi u formuli: *Ja i moj otac*. Najnovija Goldsteinova sinteza suvremene hrvatske povijesti, *Hrvatska 1918 - 2008.*, naime poglavlja koja se bave završetkom Drugoga svjetskog rata i neposrednim poračem, nastala su po navedenoj formuli. Ipak, primjetno je, u objašnjenjima događaja potkraj Drugoga svjetskog rata i u neposrednom poraču sin najčešće *kaska za ocem*.

VLADIMIR GEIGER

“Tajanstvene” istraživačke metode u proučavanju suvremene povijesti: o knjizi Silvina EILETZA, *Titove tajanstvene godine u Moskvi 1935. - 1940.*, Metropress, Zagreb 2008., 264 str.

U radovima o prošlosti komunističkog sustava posljednjih je godina česta pojava, čak i u literaturi koja pretendira na ozbiljnost, pisati izvan stručnih okvira, ne samo bez znanstvenog aparata nego i metodom “otkrivanja tople vode” – ponavljanjem ranijih istraživanja ali bez njihova navođenja ili korištenjem metoda žutog tiska, što znači, zloupotrebom profesije i obmanom čitatelja, a u cilju brze zarade i/li manipulacije javnosti.

Zanimanje za ovo razdoblje iznimno je poraslo, zbog stručnih, društvenih i osobnih razloga. Dijelu *pisaca* o ovim temama čini se da je to raditi lako i, ponekad, veoma korisno u doslovnom smislu riječi: kako o nizu događaja, osoba i procesa iz te, suvremene, prošlosti svi oni imaju čvrsta i često isključiva stajališta te “znaju sve” o problemu koji ih zanima i prije nego što su nešto istražili, “ukrašavanje” eseja ili knjiga s nekoliko navoda iz građe ili literature – često samo memoarske, čini ovaj “posao” atraktivnim raznim interesentima. Njihovo zanimanje za izvore selektivno je: važni su im samo određeni dokumenti i to *personalni dosjei*. Iako je pristup građi skoro potpuno slobodan, ti izvori su ostali ipak manje dostupni, zbog objektivnih i neobjektivnih razloga: prvi je vezan uz zakonsko pitanje zaštite osobnosti, drugi je ovisan o politici svake zemlje ili pak nepostojanju jasnih procedura. Riječ je uglavnom o dosjeima u građi partijske i policijske provenijencije. Mnogi radovi koji su nastali njihovim odgovornim korištenjem dali su kvalitetne uvide u strukturu društva, mehanizme propalog sustava i, osobito, mnoga individualna iskustva života u komunizmu. Neki, pak, nisu opravdali ni najnužnije, ne samo stručne kriterije, a često su to baš radovi koji već na početku istraživanja imaju nepobitnu tezu i unaprijed formulirani zaključak.

Toj drugoj vrsti radova pripada i ova knjiga, iako je medijski glasno najavljena kao znanstveno i to “šokantno” otkriće. Takvu atribuciju dali su joj sam autor te izdavač i neki predstavljači – koji su, očito, sve svoje informacije o problematici crpli na bombastičnim masno tiskanim naslovima poglavlja knjige. Za historičare (osim ako nisu slična “škola” – a takvih, na žalost, ima i u nas), ona je razočaravajuća pojava jer obezvređuje svaki sustavan i odgovoran rad s dokumentima, kao i argumentacijski postupak u povijesnoj analizi.